॥ૐ શ્રી સત્ કૈવલ પરમાત્માયે નમઃ॥ ॥ૐ શ્રી પરમ ગુરુભ્યો નમઃ॥ ॥શ્રી નરવેદસાગર સત્ય છે॥

જ્ઞાનસંપ્રદાય – કાયમપંથ

પરમગુરુ ભગવાન શ્રીમંત કરુણાસાગર મહારાજ

***

પંચમ સૂક્ષ્મવેદનું નિરુપણ

વિ. સંવત.. ૧૯૭૪

વૈશાખ , શુક્લ પક્ષ ૧૧ ને મંગળવાર ,

પરમ પૂજ્ય શ્રી બાલકૃષ્ણ ગુરુ શ્રી નરવેદ સાગર રચિત

મંગલાચરણ

જય ગુરૂ પરમ કૃપાનિધિ , જગ ત્રાતા હરિરૂપ;
અતિ આતુરતા ઉદ્‌ભવી , લેવા જ્ઞાન અનુપ.
પૂર્વ યોગ સંસ્કારથી , ભેટયા શ્રીમંત કુવેર;
તે સંસ્કારે પ્રાપ્ત થઈ , ગુરૂ નારાયણ મેહેર.
ગુરૂ નારાયણ શરણથી , પામ્યો પરમ વિવેક;
વળી સંતના વૃંદમાં , વિત્યા દીન વિષેક.
સંત ગુરૂ સહવાસથી , સુણ્યો નુતન વેદ;
થઈ સ્ફુરણા તે જાણવા , સુક્ષ્મ વેદનો ભેદ.
વેદ પંચમ નામથી , સુણતા સંશય થાય;
પુછે એનો પ્રશ્ન તો , ઉત્તર શો અપાય.
સ્ફુરણારૂપી વેદીયો , મળ્યો પ્રતિવાદી આજ;
માટે ઉત્તર આપવા , રહો હૃદયે પરમગુરુરાજ.
તંત્રી ચલવે તંત્રને , વાજંત્રી જેમ વાદ્ય;
તેમ દ્રષ્ટા આ દેહથી , ખોલો અનુભવ મહાદ્ય.
સકલ તત્વના સારમાં , ઉર્ધ્વ ગતિ અનુપ;
ગહન ગતિ ગુહ્યાર્થ છે , અદ્‌ભૂત વેદ સ્વરૂપ.
મુજ મતલબ પૂર્ણ કરો , નર વેદ સિંધુ આપ;
નીજ હૃદયે વાસો વસી , વદો વેદનું માપ.
બાલકૃષ્ણની બુદ્ધિમાં , પ્રેરો સત્ય કુવેર;
કહો યથાર્થ ન્યાય જે , પંચમ વેદ સુમેર.

અનુક્રમણીકા

ૐકાર જેહી પ્રણવ સજીવ જપ, અચર ચરાચર તનમે,
જંગમમે જાહેર દરશીતકે, ગુપ્ત રહત તરુ વનમેં. ૩

આદ્ય પુરુષ અહંકાર સજીવન, સમર શકત ૐકારુ,
તિનકે અંશ રેફ બિદું શિર, જેહી રકાર મકારુ. ૧૪

ઓરુ રકાર મકાર અંકમે, તો નહિં અંશ કહાઈ,
ૐકાર પ્રણવ કે શિર પર, રેફ બિદું બન તાઈ. ૧૫

- વિશ્વભ્રમ વિધ્વંસ નિધિ ગ્રંથ, અંગ-૨૭

બ્રહ્મા અને તેમના વ્દારા વદેલા ચાર વેદ

ઋગવેદ (પૂર્વ મુખ)

યર્જુવેદ (દક્ષિણ મુખ)

અથર્વવેદ (ઉત્તર મુખ)

સામવેદ (પશ્ચિમ મુખ)

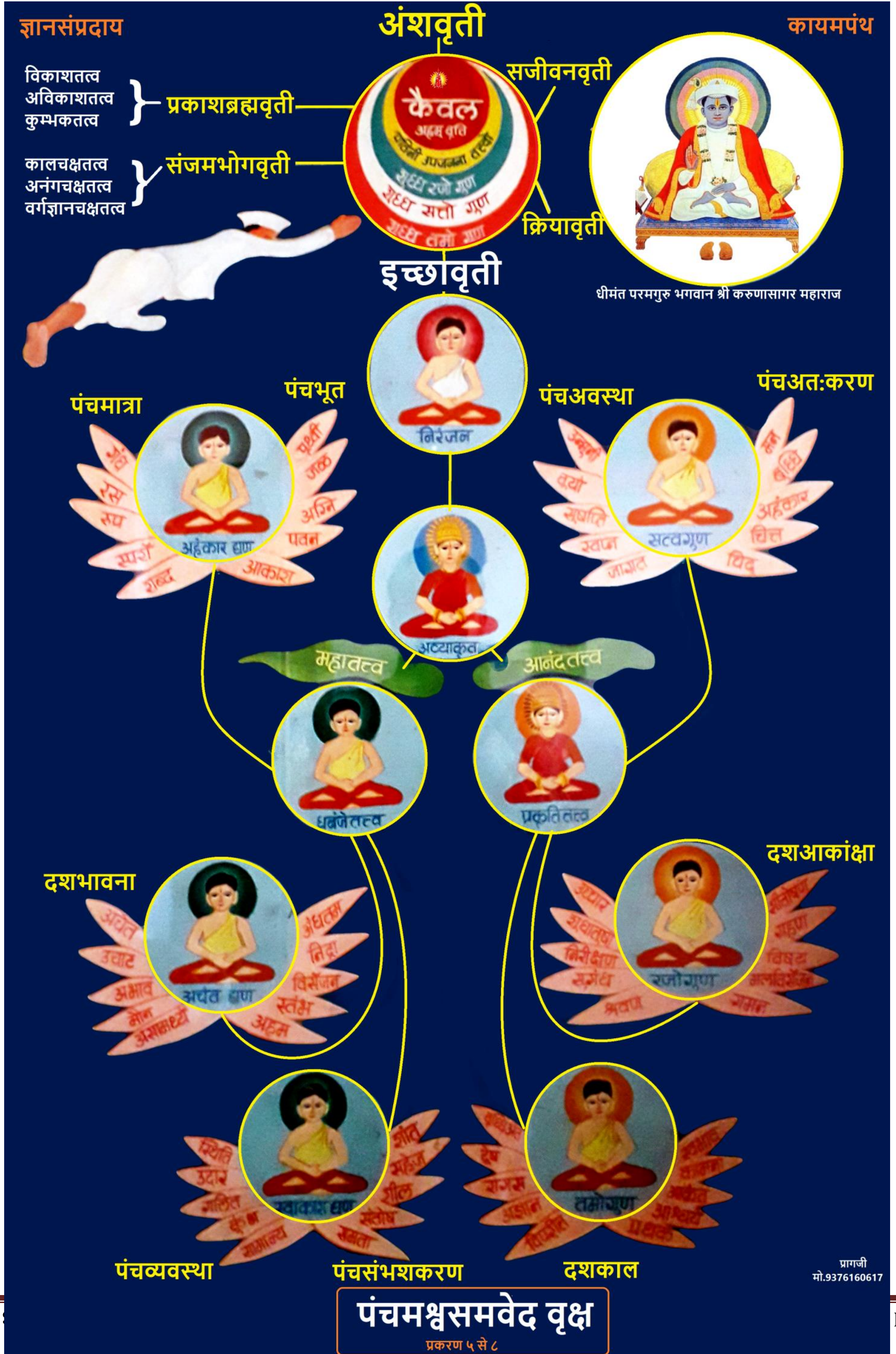

જ્ઞાન સંપ્રદાય આદ્ય સ્થાપક
કુવેરસ્વામી પરમગુરુ શ્રીમત્ કરુણાસાગર રચિત

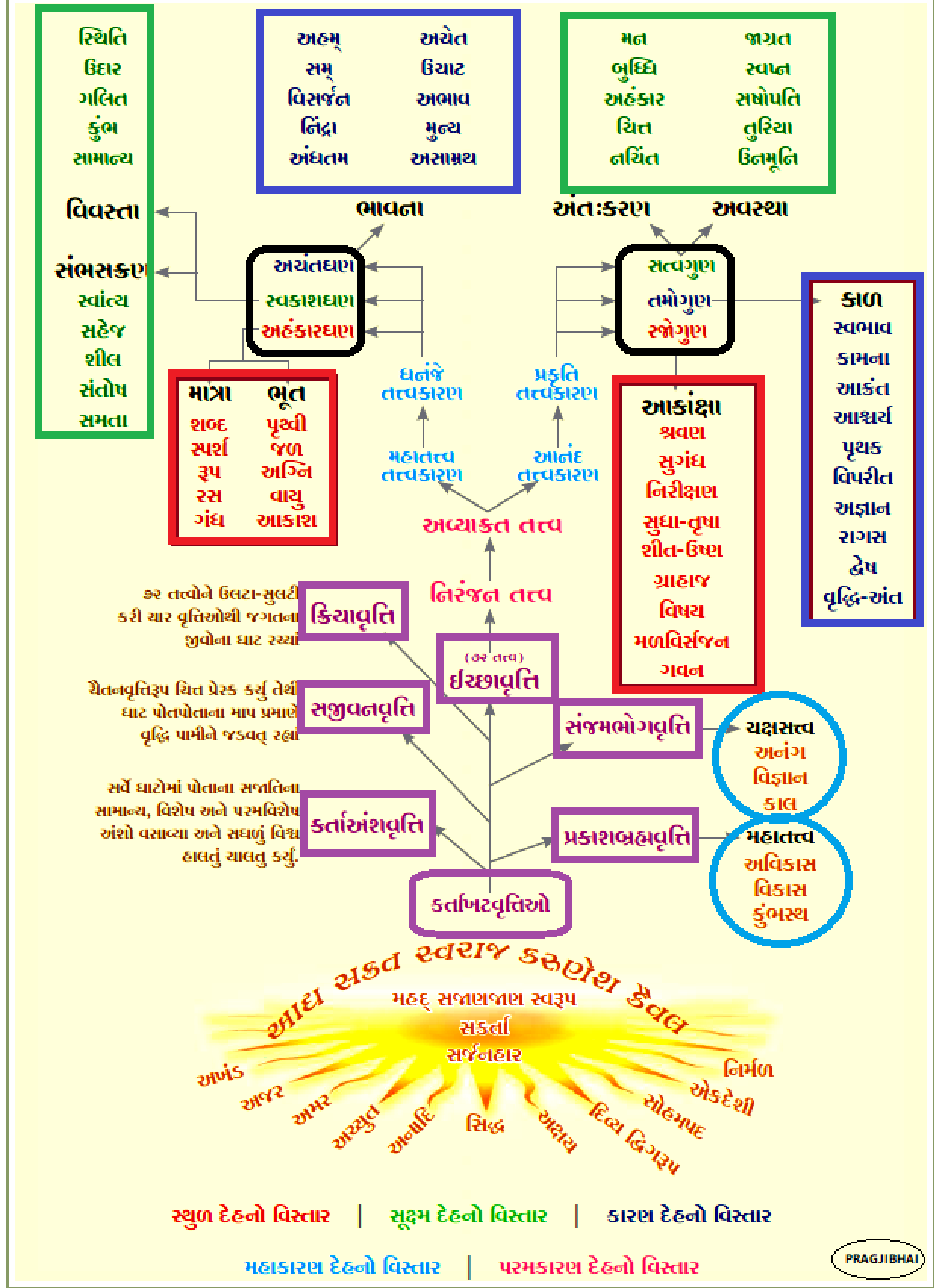
સ્વસંવેદ

ज्ञानसंप्रदाय
अंशवृती
कायमपंथ
विकाशतत्व
अविकाशतत्व
कुम्भकतत्व
प्रकाशब्रह्मवृती
कालचक्षतत्व
अनंगचक्षतत्व
वर्गज्ञानचक्षतत्व
संजमभोगवृती
सजीवनवृती
कैवल
क्रियावृती
इच्छावृती
धीमंत परमगुरु भगवान श्री करुणासागर महाराज
पंचमात्रा
पंचभूत
निरंजन
पंचअवस्था
पंचअत:करण
गंध
रस
रूप
स्पर्श
शब्द
पृथ्वी
जल
अग्नि
पवन
आकाश
सत्वगुण
अव्याकृत
महातत्त्व
आनंदतत्त्व
प्रकृतितत्त्व
दशभावना
दशआकांक्षा
रजोगुण
तमोगुण
पंचव्यवस्था
पंचसंभशकरण
दशकाल
प्रागजी
मो.9376160617
पंचमश्वसमवेद वृक्ष
प्रकरण ५ से ८

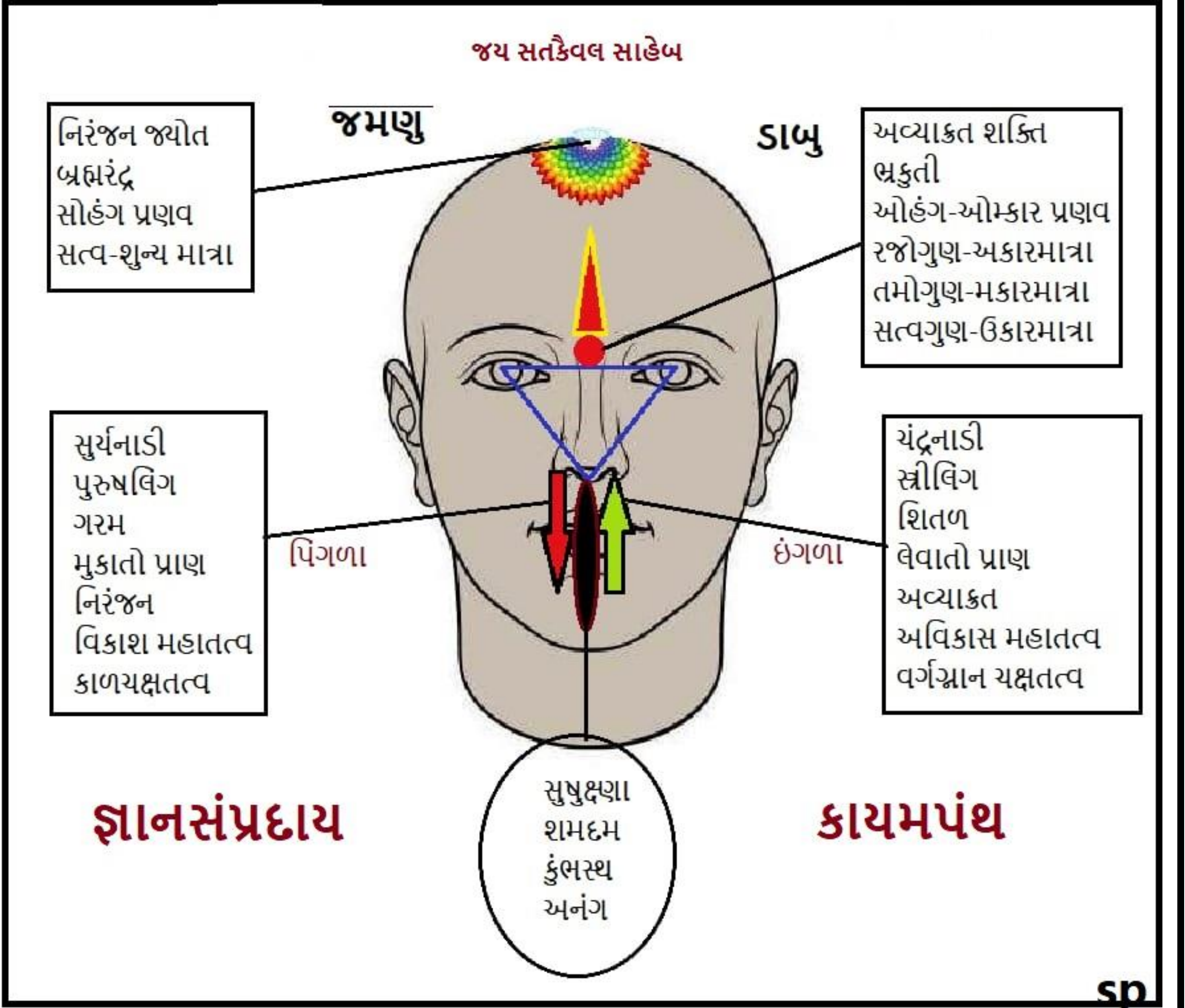
૮૪ તત્વોનો અને પંચદેહના તત્વોનો વિસ્તાર

અંતર પ્રદેશના અનુભવથી
શ્વસમ વેદ ઉત્પતી
અલ્પજ્ઞ હંગ સો પર એકતા અંશ
જ્યોતમા સ્થિત
અંશ્વ્રુતીનો ભાસ
વિશુધ્ધ ૐકાર
તમો
સોહમનો ભાસ આજ્ઞા પર પડતા -ઓમકાર
શુધ્ધ ૐકાર દેવમા સ્થિત
વૈખરી ઋગ્વેદ અક્ષરોવિખેરાણા
યજુર્વેદ ચિત્ત અંતઃકરણથી સમજાયું
સત્વ
સામવેદ ઉચ્ચાર કરવો
મન અંતઃકરણ સંકલ્પ
વૈરાટ બ્રહ્માંડના સમસ્ત તત્વોના અર્થ
અથર્વવેદ
ઓહંગાકાર
રજો
અકાર ધ્વની
પરા અશુધ્ધ ૐકાર ના અંગનું નિર્ગુણ રૂપ
માનવમા સ્થિત
નાભિ-વેદનું અંકુર પ્રણવરૂપી બીજક
તારકમંત્રનુ નિરુપણ- પ.પૂ.બાલકૃષ્ણજી મહારાજ

જય સતકૈવલ સાહેબ
સર્વજ્ઞ મહાદ સજાણજાણ કર્તા નિજ હંગ
સ્વરૂપ પરમગુરુ ભગવાન કરૂણાસાગર
જ્ઞાન સંપ્રદાય
કાયમપંથ
નિજ સજાણજાણ અંશ
બ્રહ્મરંધ્ર-બ્રહ્માંડ
પ્રકાશબ્રહ્મવૃતી
યક્ષસત્વ
સોહંમ પ્રણવ
ઓહંમ પ્રણવ
અવ્યાક્ત નિરંજન જ્યોત
રંકાર પ્રણવ
બિંદુ પ્રકાશ
૧૦ અનહદ નાદ
સામાન્ય ભાસ
ન્હે:અક્ષર અંશવૃતી
નિહંગ પ્રણવ
અહંગ યુક્ત હંગ સાક્ષી
ઉન્મની-નચિત અંત:કરણ
સોહંગ
પરમકારણદેહ
રહેતઘર
સારશબ્દ ઓહંગ
પ્રણવ
નુરતા
વિશેષભાસ
સુરતા
વિશેષ જાગ્રત મન અંત:કરણ
પિંડ
અવ્યાક્ત શક્તિ
તમોગુણ-મકારમાત્રા
સત્વગુણ-ઉકારમાત્રા
રજોગુણ-અકારમાત્રા
૧૦ વિકારી પ્રાણાયમ
૩ મહાતત્વ
યક્ષતત્વ
પંચભુત પ્રાણાયમ
ત્રણ નાડી
રેચક-પુરક-કુંભક
અવસ્થા લક્ષણા
*પિંડ-બ્રહ્માંડની સંધી
*સામાન્ય -વિશેષ ભાસ
*હંગે હંગની એકતા
*નેન નાશિકા એકતા
પંચમ સુક્ષ્મવેદ
પ્રાગજીભાઇ: ૯૩૭૬૧૯૦૬૧૭

જય સતકૈવલ સાહેબ
જમણુ
ડાબુ
નિરંજન જ્યોત
બ્રહ્મરંદ્ર
સોહંગ પ્રણવ
સત્વ-શુન્ય માત્રા
અવ્યાક્ત શક્તિ
ભ્રકુતી
ઓહંગ-ઓમ્કાર પ્રણવ
રજોગુણ-અકારમાત્રા
તમોગુણ-મકારમાત્રા
સત્વગુણ-ઉકારમાત્રા
સુર્યનાડી
પુરુષલિંગ
ગરમ
મુકાતો પ્રાણ
નિરંજન
વિકાશ મહાતત્વ
કાળચક્ષતત્વ
પિંગળા
ઇંગળા
ચંદ્રનાડી
સ્ત્રીલિંગ
શિતળ
લેવાતો પ્રાણ
અવ્યાક્ત
અવિકાસ મહાતત્વ
વર્ગગ્નાન ચક્ષતત્વ
જ્ઞાનસંપ્રદાય
સુષુક્ષ્ણા
શમદમ
કુંભસ્થ
અનંગ
કાયમપંથ
sp

1) ચારવેદનું યથાર્થ જ્ઞાન

એક વખતે માર્ગે ચાલતાં અચાનક ,**સ્ફુરણારૂપી** વેદશાસ્ત્રી વેદીયાભાઇની સોબત સંગ થયો , એટલે વિદ્વાન્ પુરુષોના સમાગમનો લાભ લેવાને બાળકૃષ્ણ મહારાજે કહ્યું:

(સાખી)

ભલે ભેટયા ભાઈ વેદીયા; કરો વેદની વાત ,
પંથ કપાયે પ્રશ્નથી; ભાંગે મનની ભ્રાન્ત. – ૧

અર્થ

હે વેદાંતીભાઈ ! આજે આપની સોબત થઈ; આથી મારૂં મન ઘણું જ પ્રફુલ્લિત થયું છે. હવે આપ વેદ વિષેની કંઈક વાત ચલાવો કે જેથી કરી , આપણને માર્ગે ચાલવું ફાવે અને પંથ કપાય તેમજ જ્ઞાન ગોષ્ટીથી દરેકનાં મનની શંકાઓ દુર થાય.

સાખી

વિદ્યાને વેદીઓ નમી; પૂછે વૈદિક પ્રશ્ન ,
શ્રીમંત કુબેર ગુરુને સ્તવી; દે ઉત્તર બાળકૃષ્ણ. .. ૨

ત્યારે ચતુર્વેદી વેદાંતી વેદીયાભાઇએ પ્રથમ વિદ્યાને નમસ્કાર કરીને પ્રશ્ન કર્યો કે , હે સુક્ષ્મ વેદની વાતો કરનાર બાલકૃષ્ણ સેવકરામ તમે જયારે વેદ વિષેની વાતનું વિવેચન વર્ણવવાનું સૂચવો છો , ત્યારે આપને પ્રશ્ન કરૂં છું કે :

સાખી:

ચાર વેદ સૌ કોઇ કહે; પંચમ કહે ન કોઈ ,
સુક્ષ્મ પંચમ વેદોનું , કહો યથાર્થ સોઈ. .. 3

તમે જે પાંચમો વેદ શ્વસમવેદ અથવા સૂક્ષ્મ વેદ કહો છો , તો એ વેદનું નામ , તથા પં પાંચમો વેદ છે , એ બધું તમારું બોલલું ઘણું જ આશ્ચર્યકારક લાગે છે. કારણ કે , આજ દિન સુધી તો પંચમો વેદ છે , એવું ધતિંગ સ્વપ્ને પણ અમે

જાણ્યું નથી; શ્વસમ વેદ તમે શાને કહો છો? અને એ વેદ કેવી રીતે છે? એ સબંધી સવિસ્તાર સત્ય હકીકત જણાવવા કૃપા કરશો!

આ શબ્દો સાંભળીને બાળકૃષ્ણ પોતાના પરમગુરુ શ્રીમંત કુબેરસ્વામી ભગવાન કરુણાસાગરનું સ્તવન સ્તુતિ કરીને બોલ્યા કે, વેદાંતીભાઈ

પ્રશ્ન: બાળકૃષ્ણ કહ્યુ કે: તમો વેદ ભણ્યા છો કે ?

ઉત્તર .. વેદાંતી **કહ્યુ કે**: હા , હું વેદમાં ઘનપાઠી ગણાઉં છું.

પ્રશ્ન: તમે વેદના અર્થ કરી શકો ખરા કે?

ઉત્તર ..વેદાંતી : ના , હું વેદના જટા , પદ , ઘન , અન્વય વગેરે જાણુ ખરો; પણ મને યથાર્થ વ્યાકરણનું જ્ઞાન નથી; માત્ર વેદ ભણી જાણું છું ને સહેજ સાજ ભાવાર્થ સમજું છું.

સાખી

કરે આશ્ચર્ય પંચમો; પણ શંકા જે ચાર ,
તો ઉત્પત્તિ કહો ચારની; જાણીતા જગ ઝાર . .. ૪

પ્રશ્ન: બાળકૃષ્ણ :

વેદાંતીભાઈ , તમને પંચમવેદનું આશ્ચર્ય લાગે છે , પણ ચાર વેદની તો , તમારી તથા આખા જગતને માહિતી છે જ ને? તો મહેરબાની કરીને શાન્ત વૃત્તિથી કહો કે , **ચાર વેદ એટલે શું ?** અને તે ચાર **વેદના રૂપ** કેવી રીતનાં છે? તે યથાયોગ્ય જણાવવા તસ્દી લેશો . આ ચાર વેદનું યથાર્થ અમને કહેશો; એટલે ચાર વેદનો સિદ્ધાન્ત સમજાશે; અને તે ઉપરાંત પાંચમાં વેદનું સ્વરૂપ તથા જ્ઞાન શું છે. તેનું વર્ણન કરવું અમને ફાવશે અને તમેને સમજ પણ પડશે.

સાખી

પશ્ચાત પંચમ વેદની; કરીશ યથાર્થ વાત ,
નામ રૂપ ફલ પ્રાસની; સમજાશે સાક્ષાત. ..૫

યોગ્ય રીતે પછીથી પંચમ વેદની વાત કરીશું . તેમાં એ પંચમ વેદનું નામ કેવી રીતે છે , તેનું સ્વરૂપ કેવું છે , અને તે કયા ફલની પ્રાપ્તિ કરનાર છે. આ સર્વ બાબતો તમને સ્પષ્ટ રીતે સમજાય તેવી રીતે અમો વર્ણવીશું. વળી એ વેદાંતી:

સાખી

ચતુર સમો નહિ પંચમો; ઉર્ધ્વ ગતિનો એહ ,
અનુક્રમે ઓળખાય છે; માટે જરૂર કહો તેહ. ..૬

અર્થ:..આ પંચમ વેદ ચતુર્વેદના જેવો નથી. ને વળી **અધો..અર્ધ**ની ઉપરાંત **ઉર્ધ્વ** ગતિનો છે , પણ તે પ્રથમ વેદની એટલે ઋગ્વેદની આદ્યે અનુક્રમે ચતુર્વેદનું વર્ણન થયા પછી પાંચમાં વેદનું વર્ણન કરી શકાય. આ મુજબ એનું સ્વરૂપ છે. માટે પ્રથમથી ઋગ્વેદના અનુક્રમે કહી સંભળાવવાની અવશ્ય જરૂર છે. તેથી કરી પ્રથમ તમે તે કહો , કારણ કે એ વેદ વિષે કેટલોક ફરક સમજનો છે. ને કેટલોક ફરક સિધ્ધાંતનો છે. માટે ચતુર્વેદના સ્વરૂપનું કહેવાથી , આગળ વિવેચન કરવું અમને ફાવશે માટે ચતુર્વેદનો ખુલાસો એવી રીતે કરો કે ..

સાખી

વેદ તણો વિનય કહો; કોણ અંકુરે ઉપજેલ ,
કોણ વસ્તુની વસ્તુત; તે ચતુર નામ ધરેલ. – ૭

અર્થ:.. **ચતુરવેદ કયા અંકુરમાંથી , તથા કઈ વસ્તુમાંથી , કેવા વસ્તુ રૂપમાંથી ઉત્પન્ન થયા ? કે જેનાં ચાર નામ ધારણ થયાં.**

જેમ કુંભાર પાત્રો ઘડે ત્યારે માટીકામમાંથી ઘાટ રચના ઉપજાવે છે. તેમ પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ, વેદ કઈ વસ્તુના, કેવી રચનાથી ઘડયા તે કહો ?

ઉત્તર : અમને તો તેની ખબર નથી , પણ એટલું જાણવામાં આવ્યું છે કે, **વેદ તો પુસ્તકરૂપે છે** અને એ હાથથી તથા કંઠથી સ્વરની સંજ્ઞાએ મુખ વડે

બોલાય છે. વળી ચતુર્વેદ છે , તે પ્રથમમાં બનેલા આખા બ્રહ્માંડની સવિસ્તાર હકીકતવાળું દફતર છે. અને તેમાં એટલા સુધી જણાવેલું છે કે , ચતુર્વેદને જેણે યથાર્થ જોયા, તેને આ બ્રહ્માંડની સર્વ ઉત્પત્તિ થયેલાની સર્વ વીધી સમજવામાં આવે , વળી ભૂતકાળથી ભવિષ્યકાળ પર્યંતનું જાણવા જેવું જે જયોતિષ તથા પ્રકૃતિ..પુરૂષ અને જે બ્રહ્મનું વર્ણન કરેલું ત્યાંસુધીનું, ચતુર્વેદના પુસ્તકમાં અનુક્રમે આવી ગયેલું છે. અને એ પુસ્તકના આધારે અમે વેદ ભણી અને વેદીઓ કહેવાઈએ છીએ , માટે અમે તો પુસ્તકને જ ચતુર્વેદ જાણીએ છીએ.

કારણ કે જેમાંથી ચોરાસી લાખની ગણના સાથે , સર્વનું જતમત પણાનું , છ ઋતુના નિયમ સાથે બતાવેલું તે તથા , વેદિક શાસ્ત્રનું તથા , રસાયનશાસ્ત્રની , તથા પંચીકરણની ઉત્પન્ન , સ્થિતિ અને લય થતા સુધીની વાત , તથા યાંત્રિક, તાંત્રિક અને મંત્રશાસ્ર , વળી અનુષ્ઠાનાદીક દક્ષિણ માર્ગ અને વામમાર્ગી કર્મકાંડ , ઉપાસનાકાંડ સહિત , ચૌદ વિધાની તથા અષ્ટાંગ યોગાદી , અષ્ટ સિધ્ધી તથા સપ્ત ભૂમિકા અને ખટ સંપત્તિ , વળી પંચમુદ્રાનું સાધન , ફળ અને વિધિ સહિત ક્રિયા અને , ક્રિયાના કર્તવ્ય સાથે સર્વે વાતો ચારે વેદમાં આવી જાય છે. વળી એટલું જ નહિ પણ ચતુર્વેદના ઉપનિષદમાં જ્ઞાનકાંડ છે , તેમાં બ્રહ્મથી પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું પણ કહેલું છે. માટે ચતુર્વેદને જાણ્યા એટલે સર્વ વિધિ સમજાય જાય પછી બાકીનું અવશેષ કંઈ પણ રહેતું નથી, માટે ચતુર્વેદ તો પુસ્તકરૂપે છે. એવું વ્યાકરણ શાસ્રીઓ દ્વારા એ વેદની સમૃધ્ધિને હું જાણું છું. આવી રીતે તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર અમે કહ્યો.

પ્રશ્ન: વેદીયાભાઈ , આપે જે વેદનું વિવેચન કર્યું , એ તો વેદમાં જાણવા જેવું શું છે તે વિષેનું કહ્યું , પણ મુખ્ય પ્રશ્નનો ઉત્તર તો હજી બાકી જ રહ્યો છે. કારણ કે ઉપલા પ્રશ્નની સાખીમાં કહ્યુ છે કે

"કોણ અંકુરે ઉપજેલ" એટલે ચતુર્વેદને ઉત્પતી થવાનું અંકુર કયું ? અને તે અંકુર તથા અંકુરથી ઉત્પન્ન થયેલા વેદ તે કઈ વસ્તુમય છે ? તે કહો.
ઉત્તર: જ્યારે વેદ પુસ્તકરૂપે ના કહો ત્યારે વેદ વાણીરૂપે હશે.

પ્રશ્ન: પરા , પશ્યંત્તિ , મધ્યમા અને વૈખરી એ ચાર વાણી છે. એ તો વેદની વાણી કહેવાય છે , માટે એકલી વાણીમાં વેદનો સમાસ થઈ શકે નહિ. વાણી તો વેદની કહેવાય છે. માટે વાણીનો ઉદય કર્તા વેદ છે. માટે વેદને સમજવાનું તો હજી બાકી છે તે કહો.
ઉત્તર: તમો જ્યારે વાણીને વેદ ના કહેતા હોય તો, વાણીથી પ્રથમ બાવન અક્ષરો નજરે પડે છે. અને આ અક્ષરોના સંયોગે વાણી રહેલી જણાય છે. તે એવી રીતે કે વાણીમાં અક્ષર અને અક્ષરમાં વાણી. એ બેન્નેનો અરસપરસ ઉદય અને યોગ મળેલો હોય છે. માટે અક્ષરરૂપે વેદ છે. અને ચાર વાણીરૂપી ચતુર્વેદની ગણના હશે. એ પ્રમાણે તમારા સમાગમના પ્રસંગે કરી મને તો હવે સમજાયું.

પ્રશ્ન: હે વેદશાસ્રીભાઈ ? આપ તો ઘણા જ બુધ્દ્મિાન પુરૂષ છો. તેમ આપનામાં સત્વગુણ પ્રકૃતિ ઘણી જ સંપાદન થયેલી છે. ત્યારે શાન્તિથી ગુહ્ય વિચાર શક્તિ દોડાવી શકો છો , પણ હવે કહેવાનું કે ચાર પ્રકારની વાણીનો ઉચ્ચાર કેવી રીતે થાય , તે તમે જાણો છો ?
ઉત્તર: ના ભાઈ , તેની મને ખબર નથી.

2) અકાર ધ્વનિથી ચાર વાણીનો ઉદભવ

પ્રશ્ન:હવે જેવી રીતે અક્ષરને વાણીનો યોગ મળેલો છે , તેવી રીતે પ્રણવ ધ્વનિથી ચલિત થયેલો શ્વાસોચ્છવાસ હરદમ **અધો અર્ધ**માં વહન કરે છે ,

અને એ શ્વાસથી અક્ષરોની ઉત્પત્તિ થાય છે , અને વાણી પણ એ રીતે ગુહ્ય કારણરૂપે છે.

- એવી રીતે કે **મનની સાક્ષી**એ અમુક અક્ષરોનો ઉદ્દ્ભવ **નાભિ**થી થાય છે. દરેક અક્ષરોનો ઉદ્દ્ભવ થતાં પહેલાં **અકાર અક્ષર ધ્વની** ઉઠે છે. અકાર ધ્વનિ ઉઠયો એટલે, તેને **પરાવાણી** કહેવામાં આવે છે.
- હવે પરાવાણી અને અકાર ધ્વનિ , એ બન્ને **ૐ(ઑમ) કારના અંગનું નિર્ગુંણ રૂપ** જાણવું;
- અને એ આગળ ચાલતાં **હૃદયસ્થાને** અકાર ધ્વનિ આવ્યો; એટલે **નિર્ગુંણનું સગુણમય અક્ષરનું રૂપ બંધાયું** , કેવી રીતે કે જેમ વિર્ય બિન્દુથી શરીરનો ઘાટ બનતાં પ્રથમ મસ્તકનો આકાર તૈયાર થાય છે , તેવી રીતે હૃદયસ્થાને અક્ષરનું રૂપ બંધાય છે. તે વખતે **પશ્યંતિ** વાણીના **યોગ મિશ્ર અક્ષરનું રૂપ** હોય છે.
- એવી રીતે થઈને આગળ ચાલતા **કંઠસ્થાને** અમુક **અક્ષરો ઘાટમય** થાય છે , પણ કંઠે રહેલી **મધ્યમા** વાણીની યુક્તિ એવી છે કે , **મન તથા શ્વાસથી** કંઠસ્થાને અક્ષરો સમગ્ર એકઠા થઈ રહે છે , પણ તે **માત્રા રહિત** હોય છે.
- પછી આગળ **મુખે** આવતાં સર્વે **અક્ષરો છુટા** પડે છે. આ પ્રમાણે અક્ષરો ઉત્પન થઈને છુટા પડયા; એટલે તેને **વૈખરી** વાણી કહેવાય છે.

  માટે મન તથા શ્વાસ સહિત અક્ષર રહીત વાણી **ચતુર્વેદનું રૂપ કહેવાય** છે , અને એ **અધો અર્ધ**ના એટલે **નાભીથી તે મુખ** દ્વાર સુધીના ઉલટ સુલટ શ્વાસથી ચતુરવેદનો ઉદય થયો છે. તે જ પ્રમાણે ચતુર્વેદનો વેપાર વ્યવહાર વ્યક્ત પણ થઈ શકે છે.

  તે **વૈરાટ બ્રહ્માંડ**ના અમુક પદાર્થને એટલે **ત્રણ ગુણ**થી તે **ચોથા નિર્ગુંણ બ્રહ્મ**થી બનેલા પદાર્થને અર્થાવવા માટે (છિન્ન કરવા માટે) ,

બ્રહ્માને રજોગુણના ધર્મને લીધે સંકલ્પ થયો ત્યારે ,પોતાના સ્વમુખે ચતુર્વેદ ઉત્પન થયા છે.

વેદ એટલે જાણવું અને જે જાણ્યું તેને વદવું એનું નામ વેદ છે.

અર્થાત બ્રહ્માએ ત્રણ ગુણની તથા ચતુર્થ નિર્ગુણ પર્યંતની જાણીને પોતે વદીયા (કહેલા) માટે વેદ કહેવાયા. તે એવી રીતે કે **બ્રહ્માને ચાર મુખ સંજ્ઞા** આપી છે. તેવી રીતે આપણને પણ ચતુર દ્વારથી વેદનો વેપાર થઇ શકે છે. તે નીચે મુજબ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.

3) ચતુર વેદનો ઉદ્‌ભવ નામ વિષે

સાખી

નારાયણનો નાભીમાં; પ્રણવ વેદ અંકુર ,
મુખ નાશા દ્રગ શ્રોત એ , વિધિવત્ વ્યક્ત ચતુર. ..૮
ચતુર વેદ ,વાણી ચતુર; ચતુર દ્વારને સ્થાન ,
ત્રિગુણ નિર્ગુણ ચતુર એ; વેદ વ્યક્તિ ને જ્ઞાન. ..૯

અર્થ : નારાયણની નાભિમાંથી વેદનું અંકુર પ્રણવ રૂપી બીજકમાંથી ઉદય થયેલું છે. તે જેમ બ્રહ્માના ચતુરમુખની સંજ્ઞાઓએ ચતુર વેદનો વેપાર થયેલો છે , તેવી રીતે આપણા **મુખે , નાશાએ , નેત્રે અને કર્ણોએ ચતુર દ્વારે ચતુર વેદનો વેપાર** થવા જાય છે. તે **નાભી , હૃદય , કંઠે અને મુખે** એ ચાર સ્થાનકની, ચાર વાણી વડે ,ચતુર્વેદ ચાર દ્વારે, નિર્ગુણ સહીત ત્રિગુણી વ્યક્તિમાં ચતુર્વેદની ચતુરાઈ જ્ઞાનથી શોભી રહેલી છે.

પ્રશ્ન:તમો જયારે આ પ્રમાણે ચતુર્વેદની ઉત્પત્તિ કહો છો ત્યારે તો પ્રથમ ઋગ્વેદ એકલો જ કહેવાયો ને પછી વેદ ત્રણ કહેવાયા તેનું કેમ હશે ?

ઉત્તર: જે કોઈ વેદ વ્યાસનાં કરેલાં પુસ્તકને વેદ માને છે તેનો તો ઉત્તર એ જ છે કે પ્રથમના ઋગ્વેદ ઉપરથી બાકીના વેદોમાં રહસ્યનું સ્પષ્ટીકરણ કરેલું એ જ ઉત્તર છે. એટલે પ્રથમ ઋગ્વેદ એકલો ને બાકીના પછીથી કહેવાયા ને **અંતર પ્રદેશના અનુભવથી વેદોત્પત્તિ**નો ઉત્તર પૂછતા હો તો તેનનો ઉત્તર એવો છે કે

- વેદની ઉત્પત્તિ થવા માટે અક્ષરોનો ઉચ્ચાર થતા પહેલા , નાભીની વિષે નારાયણની સત્તામાં ગુપ્ત રહેલો ૐ(ઑમ) કાર છે તે **પરાવાણીનો અથર્વવેદ** ,એટલે વૈરાટ બ્રહ્માંડના **સમસ્ત તત્વોની અર્થ**થી તે ઇતિ પર્યંતનો વિવિધ પ્રકારે **નામ , રૂપ , ગુણ , લક્ષણ**ની આધે પંચીકરણના તત્વોનો યોગ મળ્યાની , તથા પંચીકરણનો ભાગ ત્યાગ કરવાનો અને દરેકની શક્તિ સહિત કારણ , કાર્યનું વિનય વિવેક અને વ્યક્ત કરવા **મન અંતઃકરણ** સંકલ્પ દ્રઢાવીને અકારધ્વનિ ઉદ્ભવ્યો તેને અથર્વવેદ કહેવામાં આવે છે.
- અકારધ્વનિ હ્રદયસ્થાને આવીને **અક્ષરનું રૂપ બંધાયું**; તે સમયે જે **તત્ત્વનો વિનય વેપાર વ્યક્ત જણાવવા ઉચ્ચાર કરવો** છે , તે વસ્તુ પર **બુધ્ધિ અંતઃકરણ**થી વિવેક કરી એકાગ્રતા થાય છે , તેને **પશ્યંત્તિ વાણીનો સામવેદ** કહેવાય છે.
- એ પ્રમાણે કંઠાગ્રે આવતાં જે વસ્તુનો વિનય કરવો છે , તેનું રૂપ , ગુણ , લક્ષણ વગેરે **ચિત્ત અંતઃકરણથી સમજાયું**; ત્યારે મધ્યમાં વાણીનો **યજુર્વેદ** જાણવો ;
- અને છેવટે વિનય કરવા જેવી વસ્તુનો **અહંકાર અંતઃકરણ**થી **વિનય કરી ઉચ્ચાર કરવો**;એટલે **અક્ષરો છુટા પડે**; તેને વૈખરી વાણીનો **ઋગ્વેદ** જાણવો.

4) ચારે વેદનુ સ્થાન

એ પ્રમાણે ચતુર વાણી યુક્ત ચારે વેદની ઉત્પત્તિ , ચતુર સ્થળે ,ચતુર અંતઃકરણથી થાય છે તે કહી , તે વળી કેવી રીતે છે , તે વિષે

સાખી

પરા અક્ષર નાભી સ્થળે; પશ્યંતિ હ્રદ સામ ,
યજુર મધ્યમા કંઠની; મુખ વૈખરી ઋગ્ નામ... ૧૦

ઉપર પ્રમાણે ચતુર્વેદને ઉત્પન્ન થતાં ચાર પ્રકારની રિધ્ધિ સમગ્ર એકઠી થાય છે.

5) ચતુર વેદની રિધ્ધિ

પ્રશ્ન: તે ચાર પ્રકારની રિધ્ધિ કઈ કઈ તે કહો જો? .

સાખી

મન વાણી શ્વાસાક્ષર; એ ચતુર વેદની રિધ્ધ ,
પ્રવણ કલ્પ વિસ્તારતુ ; સાક્ષી વડે પ્રસિધ્ધ . ..૧૧

એ ચાર પ્રકારની રિધ્ધિ આત્મા અંશ સાક્ષીની સત્તામાં રહેલી છે. તેમની સત્તામાં રહે ત્યારે મનના ચતુર વિભાગ તે અંતકરણથી વેદોત્પત્તિ થાય છે. અને ગમે તે વાણીના અધિકારમાં વાપરીને પ્રવણકલ્પનો વિસ્તાર કર્યા કરે છે પણ સર્વ સ્મૃધિ અંશ સાક્ષીથી સચેત રહે છે.

પ્રશ્ન:ચાર વાણીનો વેપાર સર્વ લોકમાં સામાન્ય હશે ? કે દરેકના અધિકાર પ્રમાણે હશે ?

ઉત્તર: વેદીયાભાઈ ! વાણીનો વેપાર સઘળે સરખો નહિ પણ ફરક છે. મુખ્ય વાણી તે મુખ્ય સ્થાનકના લોકમાં વપરાય છે.

6) ચતુરવેદનો લોક વેપાર

સાખી

પરા બ્રહ્મ જયોતિ વદેક , પશ્યન્તિ ગુણ શક્ત ,
મધ્યમા દેવ સમસ્તમાં; મનુષ્ય વૈખરી યુક્ત. .. ૧૨

આ પ્રમાણે મુખ્યવાણીનો વેપાર મુખ્યસ્થાનના લોકમાં થાય છે તે જાણવું.

પ્રશ્ન:તમોએ જે વેદની ઉત્પત્તિ જણાવી તેમાં તમે તો **પ્રથમ અથર્વવેદ** ઉત્પન્ન થયેલો કહો છો અને **ઋગ્વેદ** છેવટે ઉત્પન્ન થયેલો કહો છો. પણ પરંપરાના આચાર્યોનું કહેવું કે વેદનું ઉત્પન્ન થવું , તે તમારા કહેવા પ્રમાણે છે જ નહિ, માટે તમારૂ કહેવું ઘણું ઉલટું છે. અને પ્રથમ તો **ઋગ્વેદ** ઉત્પન્ન થયેલો છે , એવું અમને તો સમજાય છે.

ઉત્તર: **ઋગ્વેદ** છેવટે ઉત્પન્ન થયેલો છે , એવું અમારૂં કહેવું ઉલટું નથી , પણ તમારૂં સમજવું ઉલટું છે.

પ્રશ્ન: અમારું સમજવું કેવી રીતે ઉલટું છે ? સર્વ કોઈ કહે છે તે એ અમો કહીએ છીએ.

ઉત્તર: અમોએ જે અથર્વવેદની આદ્યે ચતુરવેદને ઉત્પન્ન થયાનું લક્ષણ તમોને કહી સંભળાવ્યું ખરું પણ, તેની સમજ તો હજુ તમારા લક્ષ ધ્યાનમાં આવી હશે જ નહિ અર્થાત્ તમોને સમજાયું હશે જ નહિ કારણ કે તમારી વૃત્તિ બહિર ભાવનાની છે. માટે એકદમ અન્તર પ્રદેશની હક્કીકતને સમજી શકાય જ નહીં

પ્રશ્ન: **ત્યારે કહો જોઈએ આ જગતમાં પ્રસિદ્ધ ઋગ્વેદ પ્રથમ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલો કહેવાયો ? અને ત્યાર પછી ત્રણ વેદ કેવી રીતે કહેવાયા ?**

ઉત્તર:કે

- જે **ઋગ્વેદ** છે તે વૈખરી વાણી યુક્ત છે. અને એ પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે મુખ વડે ઉચ્ચાર થયા પછી **ઋગ્વેદ** એ નામ ધારણ કર્યું છે માટે, સગુણ તથા નિર્ગુણના તરફથી હકીકતનું વિસ્તાર સહિત વર્ણન કરવા સારૂ પ્રથમ ઉચ્ચાર કરવો તેનું નામ **ઋગ્વેદ** કહે છે.
- અને ઉચ્ચાર થયેલા શબ્દો પર ધ્યાન દઈને અમુક તત્વનું મનન કરવું તે કંઠે રહેલી મધ્યમા વાણીનો યજુર્વેદ સમજવો.તે એવી રીતે કે જેમ જેમ શબ્દોચ્ચારનો સાર મનન વડે સમજાતો જાય અને દરેક તત્વનો વિવેક સમજાય ત્યારે **યજુર્વેદ** સમજવો.
- પછી મનન કરેલા તત્વનો એટલે સગુણ અથવા નિર્ગુણ ઉપાસનામાં પ્રવૃત રહેવા સારૂ દરેક ઉપાસ્યપદનો અધ્યાસ નિરંતર હૃદયકમળમાં રાખી રહી , કરેલા શ્રવણ મનનનો નિદિધ્યાસ રાખવો. અને અમુક ઉપાસ્ય પદમાં લક્ષાકાર થયા પછી ફરી ફરી શ્રવણ કે મનન કરવાની જરૂર રહે નહિ , પણ ઉપાસ્ય પદથી પરોક્ષ દાવે રહે ત્યારે હદયસ્થાનની પશ્યન્તિ વાણીનો **સામવેદ** જાણવો.

આ પ્રમાણે ત્રણ ભાવે શ્રવણ , મનન , અને નિદિધ્યાસમાં જ વિદ્વાન પુરૂષો પરમાત્માનું વર્ણન કરે ખરા પણ, સ્વરૂપથી પરોક્ષ રહીને વેદ ત્રણ નો પોતે વેપાર કરી રહે છે. માટે વેદ ત્રણ જગત પ્રસિધ્ધ પ્રથમ **ઋગ્વેદથી** ગણાય છે.

- આગળની પરાવાણીના અથર્વવેદનો યોગ્ય વેપાર ઘણા ખરા કરી શક્તા નથી. તેમ તેની યુક્તી પણ જાણી શક્તા નથી. કારણ કે એ ક્રિયા ઘણી કઠિન છે. જ્યા સુધી આ જગતમાં વેદ ત્રણનો આડંબર રાખીને વિદ્વાનોએ ત્રણ વેદને આદી અનાદી ગણ્યા છે , અને પછીથી વેદનો સાર ગ્રહણ કરીને કોઈક વિરલ સંત જ્ઞાની પુરૂષો અંતર પ્રદેશના અનુભવી થઈને ઉપરના કહ્યા પ્રમાણે

ત્રણ વેદની ત્રણ વાણીનો વેગ નાભી સ્થળે પ્રણવ સાધન દ્વારાએ પરાવાણીમાં અર્પણ કરે એટલે **અકાર વાણીનો અથર્વ વેદ** કહેવાયો. જે સમયે ત્રણ વેદની ઉપરાંત ઉલટ ક્રીયા પ્રમાણે લક્ષાકાર થયેલી વૃત્તિ તે ૐ(ઑમ) કારના સાધનથી સ્વરૂપાકાર થાય છે. ત્યારે એવા સંયમી પુરૂષોનું કર્તવ્ય અને અંતઃકરણનો વિચાર એવો થાય છે , કે ..

સાખી

વાક વાદને લોપવા , સંત તણો વિચાર ,
પરાને પહોચી શકે; તેવો કરે ઉચ્ચાર. .. ૧૩

માટે આ પ્રમાણે પ્રથમ **ઋગ્વેદ**ની આધે ત્રણ વેદોથી શ્રવણ મનન ને નિધિધ્યાસન વડે છેવટે નાભીના અથર્વેદનો અધિકાર સંયમી પુરૂષોથી જ લઈ શકાય છે. માટે ત્રણ વેદથી તથા ત્રણ વાણીથી પર **પરાવાણી** યુક્ત અથર્વેદ નાભીમાં રહેલો છે , તે યોગી પુરૂષો અંતર પ્રદેશના પ્રણવજન્ય સાધન વડે અથર્વેદનો અધિકાર લઈ શકે છે. અને બાકીના ઉપલક વાક્ ચાતુરી વિદ્બાનોને અંતર પ્રદેશના નિજાનંદનો લાભ કદાપિ થતો નથી. એનું કારણ એ જ કે **અથર્વેદની ઉત્પત્તિ પ્રથમ છે , ને તેનો અધિકાર છેવટે લેવાય** છે ,

તે વિષે દષ્ટાંત : એક બંદૂક અથવા તમંચાનો અવાજ કરનાર તમંચામાં ગોળીઓ ભરીને અવાજ કરે ત્યારે છેવટે ભરેલી ગોળી તે પ્રથમ નીકળે છે , ને પ્રથમની પૂરેલી ગોળી છેવટે નીકળે છે.

એ પ્રમાણે પ્રથમનો ઉદય થયેલો અથર્વેદ છેવટે પ્રકાશ થાય છે તને પછીથી બનેલા **ઋગ્વેદ**નો વેપાર ઉપરના **દષ્ટાંત** પ્રથમ થાય છે.

એ પ્રમાણે ચતુર્વેદનું તથા ચાર વાણીની ઉત્પત્તિનું કહ્યું તે અનુભવ સાથે વેદોત્પત્તિનો મર્મ અનુભવી પુરૂષોને જ સમજાશે. બાકીના વાક્ ચાતુરી વિદ્દાનોને તો અંતર પ્રદેશના અનુભવની જરૂર નથી. તેમ વેદ સિધ્ધાંતમાં તદાકાર થવાની આકાંક્ષા પણ નથી. તે તો બનેલાં તત્ત્વોનું વર્ણન કરેલાં

છપાયેલ લખાયેલ પુસ્તકોને જ વેદ માનીને , તેના શબ્દ વેધુ થઈ માત્ર ઉચ્ચાર દ્વારાએ ,નિયમબંધી લાંબા કે ટૂંકા સ્વરથી , ચતુર્વેદના શ્રુતિ પોકાર કર્યા જાય છે. અને એ જ પ્રમાણે કરેલા કર્તવ્યને તથા પોતાના પુરૂષાર્થને મહદ્ મોટું માની વેદીયાનો અધિકાર લઈને ફરે છે. અને એવા અધિકારથી **કર્મકાંડ** , **ઉપાસનાકાંડ** અને પરોક્ષ પણે **જ્ઞાનકાંડ** સાચવીને સચવાવે છે. પણ ખરૂં રહસ્ય વેદના સ્વરૂપનું શું છે , તે જાણતા નથી.

7) વેદનું લક્ષણ તથા કર્તવ્ય

પ્રશ્ન:કે એતો ઠીક વેદનું તથા વાણીનું ઉત્પન્ન થવું. તે તો સર્વ સમજાયું પણ ચતુર્વેદનું લક્ષણ તથા કર્તવ્ય તે માત્ર શબ્દોચ્ચાર કરવો એ જ છે ? કે **દરેક સ્થાનક પ્રમાણે તથા વાણીના ભેદ પ્રમાણે દરેક વેદનું લક્ષણ ને કર્તવ્ય ભિન્ન ભિન્ન** હશે ?

ઉત્તર: કે ચતુર્વેદના કર્તવ્યમાં તથા લક્ષણમાં ઘણો જ ફેર છે. માત્ર વેદને ભણીને કે માત્ર વેદનો ઉચ્ચાર કરવાથી વેદને મહાન માનીએ નહી. પણ દરેક વાણીના યોગ પ્રમાણે તથા **નાભી , હૃદય , કંઠ ને મુખ** એ ચાર સ્થાનકના ગુણ પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણને કર્તવ્ય છે તે વિષે.

સાખી

પરા પ્રવણ સાધતી; પશ્યન્તિ વિચાર ,
મધ્યમા ઘાટ વિલોકતી; વૈખરી ઉચ્ચાર ,. .. ૧૪

અર્થ : આ સમસ્ત ઉત્પન થયેલા વૈરાટ બ્રહ્માંડનાં તત્વોની આદ્યે ૐ(ઑમ) કારરૂપી આત્મ સ્વરૂપ સહીતના બનાવનો વિવિધ પ્રકારે વિનય કરવા માટે ઉપરની **સાખી પ્રમાણે ચતુર્વેદનું લક્ષણ અને કર્તવ્ય છે**.

- તેમાં પરાવાણી વડે નાભી સ્થાનના ૐ(ઑમ) કારનું **નિર્વિકલ્પ ભજન** થાય છે. તથા દરેકનું વર્ણન કરવામા પ્રથમ **સંકલ્પ** થાય છે. તેવા ઉભય કારણરૂપ પરાવાણીના **અથર્વેદ**નું લક્ષણ તથા કર્તવ્ય છે.
- ત્યાર પછી થયેલા સંકલ્પને કેવી રીતે સિધ્દ કરવો , તેવો **એકાગ્રતાપણે વિચાર** થવો તે પશ્યંતિ વાણીના **સામવેદ**નું લક્ષણ તથા કર્તવ્ય છે.
- અને વિચાર પ્રમાણે ઉચ્ચાર કરવા માટે તેનું **રૂપ , ગુણ ને લક્ષણ ઓળખી તે પ્રમાણે શબ્દનો ઘાટ રચવો** તે મધ્યમા વાણીના **યજુર્વેદ**નું લક્ષણ અને કર્તવ્ય સમજવું ;

- તેમજ રચેલા ઘાટ પ્રમાણે **શબ્દનો ઉચ્ચાર કરવો** , તે વૈખરી વાણી યુક્ત **ઋગ્વેદ**નું લક્ષણ અને કર્તવ્ય સમજવું.

આ પ્રમાણે વૈરાટ બ્રહ્માંડના સગુણ તત્વોનું તથા નિર્ગુણ બ્રહ્મનું વર્ણન કરી બતાવવામાં વેદનું વાણીનું અને સ્થાનકનું લક્ષણ અને કર્તવ્ય છે. અને સર્વે તત્વોનો **સાર સમજીને પાછા ઉદય સ્થાનમાં નિર્વિકલ્પરૂપે થવા માટે તો ઋગ્વેદથી અથર્વેદ પર્યંતની ઉલટ ક્રિયા કરવાની જરૂર છે** , તે વિષયનું વૃતાંત **ઋગ્વેદ**ની આદ્યે ચતુર વેદનું કર્તવ્ય કરવાનો વિધિ આગળ આવી ગયો છે તે સર્વ હકીકત **સંત જ્ઞાની પુરુષોને જ સમજાશે.**

બાકીના સામાન્ય અને બહિરમુખ બુદ્ધિવાળાનું કામ નથી. તેમને વેદોત્પત્તિનો મર્મ સમજવા માટે તો દર્શનીક દ્રષ્ટાંત એવું છે , કે જેમ એક બીજક થી આખા વૃક્ષનો વિસ્તાર અનુક્રમે થયાં જાય છે તે પ્રમાણે અથર્વેદની આદ્યે ચારે વેદને સમય અનુંસાર સૃષ્ટીની વ્યક્તિ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થવું જ પડે છે.

પ્રશ્નઃ સૃષ્ટિની વ્યક્તિ પ્રમાણે વેદને અવશ્ય ઉત્પન્ન થવું જ પડે એવી સાબીતી શી હશે ?

ઉત્તરઃ વેદને અવશ્ય ઉત્પન્ન થવું જ પડે , તેની સાબિતી એ જ કે પ્રથમ નાભીથી જે સંકલ્પ થાય છે , તે પરિણામે સિદ્ધ થાય છે. ને પરિણામે સિદ્ધ થાય છે ત્યારે જ અમુક કાર્ય પૂર્ણ કહેવાય છે. એવો આખી સૃષ્ટિનો ધર્મ છે , તે બહિર પ્રદેશની વ્યક્તિ પ્રમાણે અંતર પ્રદેશના દ્રષ્ટા તેવો ધર્મ બજાવે છે , એ સાબિતી છે. વળી

બીજી સાબિતી એ જ કે, પ્રથમ **ઋગ્વેદ** પ્રગટ થયો અને ત્યાર પછી વેદ ત્રણ કહેવાયા. ત્યારે વિચારો કે પ્રથમ માત્ર એક જ વેદનો ઉદય થયો , અને પછી

એકથી ત્રણ થયા તો એમને કોણ કહેવા ગયું હતું ? પણ એ તો આપોઆપ પોતાની જાણ પ્રમાણે તથા પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાનો ધર્મ બજાવે છે.

જેમ આજના સમયમાં અનુભવી મહાપુરૂષો પોતાના અનુભવથી નવીન ગ્રંથો તૈયાર કરે છે , તે કોઈના આગ્રહથી કરતા નથી પણ પોતાની જ્ઞાનશક્તિ પ્રમાણે કરે છે. તેવી રીતે બ્રહ્મા વિરંચીથી વેદ ઉત્પન્ન થયા છે ,તે તેમના રજોગુણી કારણ દેહના કારણે શુધ્ધ અંતઃકરણના, શુધ્ધ વિચારે વેદ અનુક્રમે ઉત્પન્ન થયા છે. તે કુદરતી બન્યા છે એવું કહીએ તો પણ ચાલે.

8) વેદની સમૃદ્ધિ

પ્રશ્ન: એ તો ઠીક પણ વેદની સમૃદ્ધિ અને વેદમાં વપરાતા બાવન અક્ષરો છે. એ અક્ષરોને જ ચતુર્વેદની સમૃદ્ધિ જાણવી એમ ખરૂ કે ?

ઉત્તર: હે પરમ પ્રિય આત્મ બંધુ; આગળનો જરા વિચાર કરો કે , માત્ર અક્ષરો એ જ વેદની સમૃદ્ધિ છે , એવું અમોએ ક્યારે કહ્યું છે ? પાછળ કહ્યું છે કે , **અક્ષરોની ઉત્પત્તિમાં અકાર ધ્વનિ છે**. તે **ॐ(ઑમ) કારના અંગનો અમુક ધ્વનિ** છે. અને મન તથા શ્વાસા સ્વર સંયુક્ત છે. એ **અંશ સાક્ષીની સત્તા**થી વાણી દ્વારા એ અક્ષરો ઉચ્ચારાય છે. ત્યારે એ અક્ષરો તથા વાણી , મન , શ્વાસ એ ચતુર્વેદની રિધ્ધિ છે. તે મુખથી , નેત્રથી , કાનથી ને નાસીકાથી રહેલી સર્વ તત્ત્વરૂપી સમૃદ્ધિ હકીકત જાણે ત્યારે સમજવું કે

9) ॐ(ઑમ) કારના ઉચ્ચાર વિષે

પ્રશ્ન: કે અક્ષરોની ઉત્પત્તિ થાય છે તે તો સર્વે સમજાયુ , પણ બાવન અક્ષરોની ઉત્પતિના મૂળ રૂપે આદિ **ॐ(ઑમ) કાર** રહેલો છે. અને એ અવ્યય છે , અરૂપ છે તો તે એટલે ॐ(ઑમ) કારનો ઉચ્ચાર કેવી રીતે થઇ શકે ?

ઉત્તર: કે ભાઈ આ તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર હું તમને કહીશ પણ, તે તમને બીલકુલ ગમશે નહિ. કારણ કે આ જગતમાં જે..જે વેદજ્ઞ વિદ્વાન પુરુષો જોવામાં આવે છે. તે સર્વ માત્ર બાવન અક્ષરોની માફક **"ॐ(ઑમ) '"** એવું મુખ વડે ઉચ્ચાર કરીને સમસ્ત અક્ષરમાળાનાં પુસ્તકો ભણી જવાથી , અમો ॐ(ઑમ)કારના અધિકારી છીએ ,એવી મમતા ધારણ કરી રહેલા અમારા જોવામાં આવે છે. અને એ જ પ્રમાણે વાક્ ચાતુરાઈ જણાવીને ,અમૂક દેવની સહસ્ત્ર નામાવળીમાં કે વિવિધ અલંકાર યુક્ત , સ્તુતિમાં કે યજ્ઞાદિક કર્મકાંડમાં કે અનુષ્ઠાન જપમાં તથા માયક કે અમાયક સંજ્ઞા સૂચક ઉપદેશમાં કે, સંધ્યા જપમાં મુખ વડે ઉચ્ચાર કરીને ,વેદોક્ત વાયુ રાણોક્ત કર્યા કરે છે

અને યમ ,નિયમ આદી પ્રાણાયામ કરે છે ખરા પણ, **ૐ(ઑમ) કારના મૂળ સ્વરૂપના ધ્યાનનો લોપ** કરીને ,લાંબા કે ટુંકા સ્વરથી શબ્દ જાળના અધિકારી થઈ રહે છે. માટે આ વિષેની વાત કરવાથી સર્વને દેશમુંડા જેવું ઉલટું લાગશે

પ્રશ્નઃ શું ? એ પ્રમાણે નહિ ત્યારે ૐ(ઑમ)કારનો ઉચ્ચાર વળી બીજો કેવી રીતે થતો હશે.

ઉત્તરઃ કે વેદીયાભાઈ , એ વિષેમાં તમે અજાણ્યા કેમ થાઓ છો? શું મૂળ આચાર્યોએ એ વિષેનું આપણને **સંધ્યામા સુચવ્યુ નથી?** કદાચિત યાદ ન હોય કે શ્રવણનું મનન કરવાનો ક્રમ પકડીને શું ભણીએ છીએ. તેના ઉપર ધ્યાન રાખવાનો ,તમને બીલકુલ વિવેક ન હોય તો ,વિચારો કે ન્યાસમાં કહ્યું છે કે, **“અકાર નાભૌ , ઉકાર હૃદયે , મકાર મુર્ધ્વનિ'”** એવા ઉચ્ચારથી હાથની આંગળી અડાડીને ઉપરના કહ્યા પ્રમાણે સ્થાન પર સંજ્ઞા કર્યા જાઓ છો. પણ વિચારો કે. **“અકાર મુર્ધ્વનિ' એટલે ઉર્ધ્વ પ્રદેશે** અકાર શબ્દનો ધ્વનિ તમે મુખથી ઉચ્ચાર કરીને કેવી રીતે નિવેદન કર્યો ?

તે કહો. વાક ચાતુરીયે “ૐ(ઑમ)” એવો ઉચ્ચાર કરીએ તે તો મુખે વૈખરી વાણી રહેલી છે , તે વૈખરીમાં જ બોલાયો. હવે ઉપરના સિદ્ધાંતે “ૐ(ઑમકાર)” ધ્વનિ તે વૈખરી વાણીના ખાતા જેવો ગણવાનો નથી. કારણ કે વેદ , શાસ્ત્રો , ભાગવત , ગીતા અન્ય વ્યવહારીક ગ્રંથો કે સ્તોત્ર છંદ સહિત ગદ્ય..પદ્યથી વપરાતાં પુસ્તકોની અંદર બાવન અક્ષરોનું ઉત્પત્તિનું મૂળસ્થાન ૐ(ઑમકાર) છે. અને તે આપણા પોતાના નિજ સ્વરૂપનું ભાન કરનાર ૐ(ઑમકાર) ધ્વનિ એકલો જ છે. માટે ૐ(ઑમ) ધ્વનિ તે અ , ઉ , અને મ , આ ત્રણ અક્ષરોની જોડણીનો છે. પણ તે સ્વાભાવિક કુદરતી છે . માટે અકારનું નાભી સ્થાન , ઉકારનું હદય સ્થાન , અને મકારનું ઉર્ધ્વ સ્થાન એ

ત્રણની હદમાં સદાકાળ ૐ(ઓમકાર)નું ભજન, સ્મરણ કરવાની ક્રિયા તે વાક્ ચાતુરાઈથી થતી નથી. પણ તે તો પ્રાણાયામ પ્રણવની ક્રિયાથી સંત પુરૂષો કરી શકે છે તે માટે કહ્યું છે કે ..

સાખી

વાકવાદને લોપવા; સંત તણો વિચાર ,
પરાને પહોચી શકે; તેવો કરે ઉચ્ચાર. .. ૧૫

માટે **પરાનું સ્થાન નાભી અને બ્રહ્મરંધ્ર** ગણાય છે. અને નાભીથી તે બ્રહ્મરંધ્ર સ્થાન પર્યંતનો અધિકાર સંયમી પુરૂષો માત્ર પ્રણવ ધ્વનિથી લઈ શકે છે, તે એવું સમજીને કે **"પ્રણવ વૃક્ષ કે ૐ(ઓમ) બીજ"** એ સાધનનું સુખ અન્ય ,વાક્ ચાતુરી વિદ્વાનોને કે વ્યાકરણ શાસ્ત્રીઓને કે કર્મોપાસકોને તથા ગાન તાન આદિ ભક્તિ કરનારને પ્રાપ્ત થતું નથી. એ સર્વે તો નાસીકા યુક્ત, મુખ વડે, શ્વાસોશ્વાસ લઈને અધો અર્ધના શ્વાસથી ચતુરવેદ આદી પુસ્તકોનો વેપાર કરે છે , તે એવી રીતે કે પોતે શ્વાસ લે છે અને તેવા અધો અર્ધના શ્વાસથી મુખે ઉચ્ચાર કરે છે. અને તે ઉચ્ચાર કાને સંભળાય છે , નેત્ર વડે જોઈને પુસ્તકો વંચાય છે ,એ પ્રમાણે અધો અર્ધના શ્વાસથી થયેલા શબ્દનો વ્યવહાર સગુણ પક્ષમાં ચાલે છે અને, નિર્ગુણ પક્ષના **ઉર્ધ્વ પ્રદેશના શ્વાસની લક્ષણાનો ત્યાગ કરી** ,અમુક માર્ગના પંડિતાઈનું અભિમાન ધારણ કરી રાખે છે. કદાપિ એવા વિદ્વાનો વેદાન્તના સિધ્ધાંતનું રહસ્ય સમજી લઈને "અહં બ્રહ્મ" , "શિવોહ્મ" એવા વાક્યોના વિવેકી થાય ,તો પણ તે માત્ર અધો અર્ધા શ્વાસથી મુખ વડે કહેવા જેટલો જ વિવેક સમજવો. અને એ થકી ઉપરાંત **ઉર્ધ્વ પ્રદેશના ,મકાર ધ્વનિની હદમાં ,કોઈપણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી.**

કારણ કે, ઉર્ધ્વ પ્રદેશે પ્રણવ ધ્વનિ ગયો એટલે સર્વ વાણીનો લોપ થયો ,એટલે શબ્દોચ્ચાર થાય નહિ. અને શ્વાસોશ્વાસ તે શમદમ થઈ રહે છે.

શમદમ થવાયુ એટલે ચાર વાણીને ચતુર્વેદની હદ ક્યાં સુધી , અને ચતુર્વેદનું વિત્ત તથા વેદનું સ્વરૂપ અને વેદને ઉદય થવાનું અંકુર એ **સર્વ હક્કીકતનો અનુભવ ઉર્ધ્વ પ્રદેશમાં ગયા પછીથી પ્રત્યક્ષ થાય** છે.

10) ॐ(ઑમકાર)નું ભજન , સ્મરણ અને મહીમા

પ્રશ્ન: કે જ્યારે શમ દમ થયા અને બોલવાનું બંધ થયું ત્યારે ફક્ત ॐ(ઑમ)નો એકલો ગુપ્ત ઉચ્ચાર થાય છે , એવું તમે કહો છો , ત્યારે ॐ(ઑમ) એકલા ઉચ્ચારનું ભજન કરવાથી વેદના કે શાસ્ત્રના કે ભાગવત ગીતાજીના પુસ્તકો વાંચવા જેવો આનંદ તો નહીં જને?

ઉત્તર:કે ॐ(ઑમ)કારના સ્મરણનો મહિમા કેવો છે તે તમે જાણો છો? જેમાંથી પંચતત્વો , ૩ ગુણ , ૧૦ ઇંદ્રિ , અને પ્રાણવાયુ વગેરે દ્રશ્યા દ્રશ્ય પદાર્થો તથા, વેદમાં કહ્યા પ્રમાણે બાવન અક્ષરો અને, વાણી સહિતનો ઉદ્દ્ભવ થવાનું એ જ સ્થાન છે. માટે એકલા ॐ(ઑમ)કારનો અનુભવ કરવો એ જ સર્વ ગ્રંથોનો સાર સમજવો.

ॐ(ઑમ)કારનો અનુભવ કરીને ,તેની યુક્તિ પ્રમાણે ભજન સંયમ કરનારની બહિર વૃત્તિને સમાવીને, તે અંતર પ્રદેશમાં સ્થિર થાય છે , એટલું જ નહીં પણ ,આપો આપ નિજ સ્વરુપમાં ચૈતન્યમય તદવત તદાકાર થવાય છે.

તો આ પ્રમાણે સ્થિતિ થવાને માટે, માત્ર વાચક શક્તિ મેળવીને પુસ્તકો વાંચવા તે કામ લાગશે નહિ. એવું મહાત્મય **ॐ(ઑમ)કારરૂપી બીજ ક્યાં રહેલું છે? માટે ॐ(ઑમ)કારનું ભજન, સ્મરણ કરવાની યુક્તિ શ્રી સદ્દ્ગુરૂ પાસેથી યથાર્થ શીખી લેવાની અવશ્ય જરૂર છે.** કારણ કે પ્રથમ વેદનો ઉદય તથા બ્રાહ્મણના કર્તવ્યમાં **મૂળ મંત્ર ગાયત્રીનો ઉદય ॐ(ઑમ)કારરૂપી બીજકમાંથી થયેલો** છે. માટે ॐ(ઑમ)કારનું ભજન કરવાથી સર્વ પુસ્તકોનો સાર આવી જાય છે. અને એ જ કર્તવ્ય **આત્મનિવેદન** છે ,

વળી સર્વ દેવતાઓને પણ અર્પણ થાય છે, જેમ વૃક્ષના થડમાં પાણી સીંચવાથી આખા વૃક્ષની શાખાઓને તથા પત્ર , ફુલ , ફળ વગેરે સર્વને પાણીનો લાભ મળે છે. વળી જઠરમાં ખોરાક પહોંચાડવાથી શરીરની સર્વ ઇંદ્રિયો સહિત રોમે રોમમાં ખોરાકનું સત્વ પહોંચી શકે છે , તેમ ૐ(ઑમ)કારનું ભજન કરવાથી સર્વ દેવતાઓ સંતુષ્ટ થાય છે.

11) ૐ(ઑમ)કાર પ્રણવ કલ્પતરુના વિવિધ અંગો

પ્રશ્ન..કે અહો! ૐ(ઑમ)કારનું ભજન કરવાનું મહાત્મય તો તમે ઘણું જ શ્રેષ્ઠ બતાવ્યું , અને આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્ત સમજી લેતાં વેદનું ઉદય સ્થાન તો, પ્રથમ પ્રણવરૂપી બીજકમાંથી સિદ્ધ થયું. ત્યારે જે વૃક્ષ બીજકમાંથી ઉત્પન્ન થયું ત્યારે તેની શાખા , પત્ર , ફુલ , ફળ , છાયા , રંગ , અને ભાવના વગેરે કોને સમજવાં ? કારણ કે એ પ્રણવ કલ્પતરૂ કહેવાય છે. માટે તેનો વિસ્તાર કરીને સ્વરૂપ અમને સમજાવો.

ઉત્તર .. હે વેદવેત્તાભાઈ ! પ્રણવ કલ્પતરૂનો વિસ્તાર **પરમગુરુ શ્રી કુવેર સ્વામી , જે જીલ્લો ખેડા તાલુકો આણંદના સારસાપુરી મધ્યે જ્ઞાન સંપ્રદાયના આધ સ્થાપક થયા છે** . કે જેણે **પંચમ સુક્ષ્મ વેદનું પ્રતિપાદન** કરીને આ જગતના મુમુક્ષુ ,સંત હરિજનોને તારવા માટે, આ ન્યાય સિધ્ધાંતના અનુભવ સાથે **સકર્તા સિદ્ધાન્ત જણાવ્યું ,તેમણે પરમ સિદ્ધાન્ત પ્રણવ કલ્પતરૂ નામના ગ્રંથ**માં તમારા પ્રશ્નને અનુકુળ આવે એવું વિવેચન કરેલું છે. એ ગ્રંથને કેટલીક ટીકા મળતી આવે એવું એ જ આધારથી હું તમને પ્રણવ કલ્પતરૂનો વિસ્તાર કહુ તે સાંભળો.

હવે પ્રથમ તમને સમજ પડવા સારૂં સુચના કરૂં છું કે , પ્રણવ કલ્પતરૂ તે **આખા વૈરાટ બ્રહ્માંડમાં વિસ્તાર પામેલું** છે એવું વૃક્ષ સમજવું. હવે **આખા વૈરાટ પુરૂષ**નો અનુભવ આપણી લઘુ બુદ્ધિથી થઈ શકે તેમ નથી , માટે પ્રથમ આપણા શરીર દેહરુપી પુરૂષ પર ધ્યાન દઈને વિચારો ,અને આપણા પિંડનું તથા વૈરાટ પુરૂષ બ્રહ્માંડનું એકીકરણ પાછળથી થઇ શકશે , માટે પ્રથમ પિંડના તત્વો પર ધ્યાન રાખીને, અંદરની વસ્તુનો વિચાર કરો કે.. **પુરક , રેચક વિનાનો શમદમ રહેલો ૐ(ઑમકાર) તે પ્રણવ કલ્પતરૂનું**

બીજ છે. એ ૐ(ઑમ)કારરૂપી બીજકમાં **પુરૂષ , પ્રકૃતિ અને ગુણના ભેદવાળું સુક્ષ્મ અંકુર** રહેલું છે , તેથી પુરૂષ પ્રકૃતિના ભેદનો ત્રિગુણના બળે કરીને ઉલટ સુલટ ગતિવાળો વિસ્તાર પામેલો દમ ચાલતો થયો એને પ્રણવ કલ્પતરૂ કહેવાય છે, (વધુ વિગત માટે પંચશ્વસમવેદમાં જુઓ). એટલે પિંડમાં તથા વૈરાટના **મહદ પ્રણવ**માં ગતિ કરનાર પ્રણવ કલ્પતરૂ કહેવાય છે. અને તેની અંદર રહેલાં ગુહ્ય તત્વો છે , તે એવી રીતે કે તે જણાવુ

- **શમદમએ પ્રણવ એ વેદનું બીજ છે.**
- **પુરૂષ , પ્રકૃતિ અને ગુણ એ ભેદવાળું સુક્ષ્મ અંકુર છે.**
- **ચાર વાણી એની શાખા છે.**
- **બાવન અક્ષરો એના પત્ર છે.**
- **માત્રા અલંકાર એની લતાઓ છે.**
- **ખટશાસ્ત્ર એના પુષ્પ છે.**
- **ગીરાવાણી એની સુગંધ છે .**
- **અકાર , ઉકાર અને મકાર પર્યંતમાં એનો વિસ્તાર છે.**
- **ગાયત્રી તે ઉપર કહેલા વિસ્તારવાળા પ્રણવકલ્પતરૂની સૂર્યના પ્રમાણ જેવી માપ દર્શક બ્રહ્મમય ભાવના છે.**
- **છેવટે બ્રહ્મ સિધ્ધાંતમાં ચતુર્વેદ મધ્યેનાં દ્વાદશ મહાવાક્ય એ પ્રણવ કલ્પતરૂનાં ફળ છે.**
- **સાત કમળચક્ર તે એ વૃક્ષથી શાખા પત્રો ખીલવાની અનુક્રમે સાત ગ્રંથીઓ છે.**
- **ધારણા , ધ્યાન અને સમાધી એ વૃક્ષની છાયા છે.**
- **વળી જ્ઞાન , ભક્તિ અને વૈરાગ એ વૃક્ષનો રંગ છે.**

એ પ્રમાણે પ્રણવકલ્પતરૂનો વિસ્તાર આ પિંડમાં તથા વૈરાટ પર્યંતમાં વિલસી રહેલો છે.

12) પ્રણવ કલ્પતરુ શાસ્ત્રીય પ્રમાણ (ગાયત્રી મંત્ર)

પ્રશ્ન:કે પ્રણવકલ્પતરૂના વિસ્તારરૂપી વિનય તો ઘણો જ સારો કર્યો , પણ પ્રણવ કલ્પતરૂરૂપી વૃક્ષનો વિસ્તાર આ પિંડમાં તથા વૈરાટ પર્યંતમાં વિસ્તરાયેલો છે , તેની **શાસ્ત્ર પ્રમાણે સાબિતી શી હશે** ? માટે સાબિત કરી માનવા જેવું પ્રમાણ કહો જો ને?

ઉત્તર: કે વેદીયાભાઈ, પ્રણવ કલ્પતરૂનો વિસ્તાર આ પિંડમાં તથા વૈરાટમાં વિસ્તરેલો છે તેનું પ્રમાણ માંગો છો. તો એ પ્રમાણની તમને હજુ અપેક્ષા છે ? શું આટલી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણવાળી વાત કરવાથી તમને અનુભવ સિધ્દ થયુ નહિ ? કે પર મુખની વાત ઉપર વિશ્વાસ ભરોસો રહે છે ? શું તમને તમારૂં તપાસવાની ગમગતિ પહોંચતી નથી ત્યારે જ આવાં પ્રમાણો માંગવાની તૃષ્ણા રહે છે.

ભલે પ્રમાણો માંગતા હો તો એ પ્રમાણ દરેકને અજાણ્યું નથો. કેમ ? જે હંમેશાં આપણે આહવાનના સમયે ગાયત્રીમાં **ભૂ , ભુંવઃ ,સ્વ:, મહ:, જન:, તપ:, સત્ય ,** એ તત્વોનું ભજન કરીએ છીએ ,તે વૃત્તિને વૈરાટના તત્વોનું ભાન કરવા માટે કરીયે છીએ એ જ મુખ્ય પ્રમાણ છે. કારણ કે ગાયત્રી જપ કરતી વખતે આપણે એવું ભાન કરવું જોઈએ છીએ કે, હું જ ભૂલોકથી તે સત્યલોક પર્યંતમાં સઘળે વ્યાપક છું ,અને **આ પ્રમાણે ભાન કરનારને ગાયત્રી મંત્ર તે તારક મંત્ર** છે તેથી દિવ્યમંત્ર ગણાય છે.

દિવ્ય એટલે પંચ મહાભુતાદીક ,ગુણ, ઈન્દ્રિથી રહીત, પ્રત્યક્ષ ચૈતન્યમય લક્ષકાર વૃત્તિ કરાવનારને દિવ્ય કહેવાય છે. અને આ પ્રમાણે દિવ્ય ભાવના કરાવનાર ગાયત્રીનો અર્થ, ઉલટો કોઈ બીજી પ્રકારથી એટલે આપના આપ

આત્મ સિધ્ધાન્તથી રહિત, અન્ય પરોક્ષભાવે કે સગુણ બ્રહ્મનો એટલે સવિતા સૂર્યનો કરે તો ,તેવી બહિર ભાવનાએ , ગાયત્રીની ઉપાસના કરનાર ઉપાશકોને અંતરવૃત્તિ જાગૃત થઈ દિવ્ય જાપનું ફળ , કે ચૈતન્ય સ્વરૂપનું ભાન થવું તે કદાપી થતું નથી

તેમની વૃત્તિ અંતરથી આત્મ ઉપાસના છોડી દઈને, પરોક્ષ ભાવે કર્મકાંડમાં વળગી રહે છે. તેથી ગાયત્રીના મહિમા પ્રમાણે, અપરોક્ષ સાધન વિધિ યથાર્થ કરી શકતા નથી. વળી ગાયત્રીનો અર્થ આત્મ સિધ્ધાન્તને છોડી દઈને, સુર્ય સવિતાનો કરે તો અર્થ , વેદાંતના **'અહં બ્રહ્મ'** વાક્યને બાધ કરતા પણ થાય છે. માટે ગાયત્રીનો અર્થ , તથા ગાયત્રીનો મહિમા સંપૂર્ણ સમજી લેવો જોઈએ કે જેથી કરી ગાયત્રીનું યજન કરનારની ચૈતન્યમય વૃત્તિ થઈ રહેવી જોઈએ.

પ્રશ્ન: કે જેવી રીતે તમે ગાયત્રીનાં સાત તત્વોને ગણના જણાવી , પણ તેવી રીતે ગાયત્રીમાં **ભૂ , ર્ભવઃ , સ્વઃ** એ ત્રણ પાદ પણ કહેવાય છે. અને તેના અર્થની સંજ્ઞા સ્વર્ગ , મૃત્યુ ને પાતાળ પણ કહેવાય છે. તો આપણા સ્થુલ શરીરમાં સ્વર્ગ , મૃત્યુ અને પાતાળ કેવી રીતે ઘટાવી શકાય?

ઉત્તર: કે હા તમારુ કહેવું સત્ય છે. તે ૐ(ઑમ) કાર સ્વરૂપ તે સ્વર્ગ , મૃત્યુ અને પાતાળ સુધી વિસ્તાર પામેલું છે. તેવી રચનાએ આ પિંડમાં પણ **ભૂ ર્ભવઃ સ્વઃ** તે સ્વર્ગ , મૃત્યુ ને પાતાળની સંજ્ઞાએ **અધો , અર્ધ અને ઉર્ધ્વ**માં વિકાસ (વિસ્તાર) પામેલા **શ્વાસાને સમજવો**.

13) બ્રહ્માંડની સાથે પિંડનું ઐકીકરણ

પ્રશ્ન:તમે ઉપર કહી ગયા કે ,વૈરાટ બ્રહ્માંડની સાથે પિંડનું એકીકરણ કરવા માટે પ્રથમ શરીરના તત્વોની સમજ લેવી જોઈએ તો, ભૂ , ર્ભુવઃ ની આદ્યે સાત દેવતાઓનાં સ્થાન આપણા પિંડમાં કેવી રીતે રહેલાં છે ? વળી આપણા પિંડનો સંબંધ વૈરાટના દેવતાઓની સાથે કેવી રીતે જોડાએલો છે ? તે ભાગ હમારા જોવામાં હજી આવ્યો નથી તે કહો.

ઉત્તર:વેદીયાભાઈ ! **વેદમાં** કર્મકાંડ , ઉપાસનાકાંડ અને છેવટે જ્ઞાનકાંડ પણ બતાવ્યો છે. માટે કર્મકાંડ અને ઉપાસનાકાંડનો સર્વ વિધિ સમજી લઈને તથા તેનું ફળ શું? એ સર્વ બાબત સમજીને આગળના જ્ઞાનકાંડની સમજણ લેવાને પ્રાપ્તિમાર્ગ સિધ્ધ કરવો જોઈએ. કારણ કે એ માર્ગ ઘણો અઘરો છે , માટે **ભક્તિ માર્ગ સિધ્ધ કરનારને પ્રથમ શ્રવણ , મનન અને નિદિધ્યાસ કરવો પડે** છે. કારણ કે શ્રવણ કર્યું અથવા વાંચી ગયા તે તેનું ધ્યાન દઈને મનન કર્યું નહિ તો, પછી વાંચવાથી કે સાંભળવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થવાનું છે ? જેમ પાકશાસ્ત્રી સારી સુધારીને રસોઈ બનાવે અને તે રસોઈના ભોક્તા થાયં નહીં. વળી ખેડૂત રીતે જમીનને કેળવે અને તેમા જોઈતું અનાજનુ વાવેતર કરે નહીં તથા ગાય ભેંસને દોહીને તેનુ દુધ મેળવી દહી કરી લઈ ઘી કરે નહીં તો ત્રણે દષ્ટાંતોનુ કર્તવ્ય તે ઉત્તમ કહેવાય નહીં . કેમ જે રસોઈ કરવાનુ તથા જમીનને કેળવવાનું તથા ગાય ભેંસને દોહી દુધ આખળવાનું કારણ શું ? તે કારણરૂપ ક્રિયાની સમજનું કર્તવ્ય જયાં સુધી બાકી રહ્યું ગણાય છે ત્યાં સુધી તે ઉત્તમ કહેવાય નહીં.

આ દ્રષ્ટાંત તે માત્ર વાક ચાતુરીઓને માટે જ છે. કારણ કે વેદનાં પારાયણ કરનારા ,તે વેદના અર્થ સહિત વિચાર કર્યા વિના હંમેશાં પારાયણ કર્યા જાય, ખરા વળી પ્રત્યેક દીવસે સંધ્યા પણ કરે ખરા , છતાં આવી શંકાઓના ખુલાસા તમને થયા નથી , કે જેથી કરી તેનો પ્રશ્ન કરવો પડે છે. જયારે વિદ્વાન થયા અને, આ હકીકત જાણી નહિ તો તેમની બુધ્ધિ છેક અભણ

જેવી ગણાય કે નહીં ? કારણ કે અભણ હોય છે તે પણ સંત પુરૂષોના સહવાસથી પ્રાકૃત ભાષામાં કહે છે કે (**પિંડે સો બ્રહ્માંડે**) એ વાક્ય ઉપર ધ્યાન લઈને પોતાના પિંડમાં બ્રહ્માંડી ઘટના એકમેક કરી શકે છે , અને આપ સરખા વિદ્વાનને હમેશાં વેદનાં પારાયણ તથા સંધ્યાદી ખટ કર્મ કર્યા છતાં આ સંબંધી શંકા રહે તો એ ઘણું જ શરમ ભરેલું ગણાય છે.

14) વેદનો અધીકાર કોને?

પ્રશ્ન:શું આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તમે અમારા વિષે કટાક્ષ ભરેલો આક્ષેપ કર્યો ! અને અભણને પિંડ બ્રહ્માંડની એક્યતા કરનાર કહો છો , તો શું તમારા કહેલા શુદ્ર જેવા અભણ , તે સ્વર સાથે વેદનાં સૂત્રો બોલી શકશે ?

ઉત્તર: કે વેદીયાભાઈ ! અભણ હોય તો શું અથવા શુદ્ર હોય તો શું ? તે વેદને ભણી શકશે નહી! પણ જે મુમુક્ષુ છે, તે તમારા જેવા મિથ્યાભિમાની હોતા નથી. તે તો વિદ્વાનોના ભણેલા વેદનું રહસ્ય સમજી લઈને ,તેનું મનન કરી લક્ષાર્થ બિંદુ પર સાક્ષાત્કાર થવા શક્તિમાન થશે. આ પ્રમાણે થવા સારૂં ,કાંઈ હંમેશાં વેદનાં સૂત્રો ભણવાની જરૂર નથી. અને હંમેશાં ભણવાથી વિશેષ હોય તો શું તમે હંમેશાં સંધ્યા કરતા નથી? સંધ્યા કરો છો , પણ તેનો વિચાર કરતા નથી , તેથી જ આવી શંકાઓ કાયમ રહેલી છે.

15) સંત જ્ઞાની પુરુષોનો સંગ.

અને જ્ઞાની જનોની સાથે તેમનાથી પ્રેમ ભાવ જોડાતો નથી. અને ઉલટો રાગ દ્વેષ રહે છે. એનું કારણ એ જ છે કે, પોતે વેદ વગેરેનો અભ્યાસ કરવાથી વિધાનો અભિમાન આવીને ,દરેક જ્ઞાની સંત પુરુષોને તમે તુચ્છરૂપ જોઈ રહ્યા છો ! અને સંત સમાગમ સત્સંગ કરીને જાણવા જેવુ ,જે રહસ્ય તે શેષ રહ્યું, તેથી જ્ઞાનકાંડના પરમ સિધ્દાન્ત પર વૃત્તિ ટકી શકતી નથી.

પણ પોતાના હૃદયમાં હંમેશાં એવું ધારવું કે , જેણે ગમે તે દ્વારાયે તત્વજ્ઞાન મેળવ્યું હોય તો ,તેણે જ સર્વ કાર્ય સિધ્દ કર્યું સમજવું . અને ભક્તિ માર્ગ તેમણે જ સાચવ્યો એમ જાણવું. વળી તેમને સર્વોત્તમ માનવા અને વિચાર શક્તિ વિનાનું માત્ર ભણવું તે સર્વ જ્ઞાની પુરૂષોની સમજ આગળ મધ્યમ

પક્ષનું ગણાય છે. માટે વેદાંતના રહસ્યનું જ્ઞાનામૃત પાન વડે સર્વેને અદ્વૈત ભાવે જોવાય ત્યારે વેદનો અધિકાર લીધાનું લક્ષણ સમજવું .

પ્રશ્ન:તમે તો હવે જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી અદ્વૈત માર્ગમાં ઉત્તર આપવા લાગ્યા પણ શું વેદ વિનાનાં અન્ય પુસ્તકોની દંત કથા જેવી વાણીથી સમજ તે વેદની તુલ્ય આવે ? જુઓ શુદ્રના જેવી અભણની વાણી બિલકુલ શોભે છે ? "**પિંડે સો બ્રહ્માંડે**" શું એ વાક્ય વેદની ગીરા વાણીની બરોબર શોભે છે ?

ઉત્તર: ભાઈ ! એ વિષેની તમારી મિથ્યા મમતાને દૂર કરો. શબ્દ મોટા નથી , પણ શબ્દોને વિષે રહેલું સિધ્ધાન્ત એ જ મોટું છે , માટે શબ્દાભિમાન દુર કરવા વિષે એક વ્યવહારીક દ્રષ્ટાંત કહું તે સાંભળો કે,

આપણે ઘેર અમુક માંગલીક કાર્ય પ્રસંગે સગા સંબંધી કે મિત્ર વર્ગને તેડાવવા માટે કંકોતરીઓ લખી ભરીને સુંદર રંગથી પ્રેસમાં છપાવીને કંકોતરીઓ મોકલે છે. અને કેટલાકને કાળી શાહીથી કે રંગી શાહીથી કાગળ ઉપર કંકોત્રી લખીને મોકલે છે અને તે ગમે તેની મારફતે પહોંચે છે. હવે આ પ્રમાણે કંકોત્રીઓનો ભેદ પડવાથી કંઈ સગપણના કે સ્નેહના નાતાને બાધ લાગતો નથી. સગપણ કે સ્નેહ તો જેમ છે તેવું જ તે કાયમ રહે છે. વળી બેન્નેનો હેતુ પણ એક જ હોય છે.

માટે વેદની શ્રુતિમાં કે અન્ય પુસ્તકોની વાણીમાં બિલકુલ ભેદ ગણવો નહીં. માત્ર સિધ્ધાન્ત સબળ જોઈએ . વેદની ગીરા વાણી શોભે છે એનું કારણ એ જ છે કે વેદશ્રુતિની ધારા નિયમબંધી છે તેથી શોભે છે. પણ તે માત્ર સ્વર અને જોડણી એ બેન્નેના જ ફરકથી વેદશ્રુતિ કહેવાય છે , અને બાકીના અક્ષરોની રચના તે અન્ય સંસ્કૃત કે પ્રાકૃતની સમતુલ્ય છે. વળી જેવી યોજનાથી વેદગીરીના શબ્દ ધ્વનિનો ઉચ્ચાર મન, પ્રણવ અને સાક્ષીની દ્વારા થાય છે , તેવી જ રીતે અન્ય પુસ્તકોના અક્ષરોનો ઉચ્ચાર પણ થાય છે માટે અક્ષર તો સર્વમાં એક જ છે. જેવી રીતે સર્વ પુસ્તકોમાં અક્ષરોની સમૃધ્ધિમાં ફરક નથી , તેવી રીતે તત્ત્વજ્ઞાનની સમજ આગળ સાક્ષીપણે શુદ્ર , અભણ કે

તમારામાં ભેદ નથી એવા વિવેકી અંતઃકરણથી અમોએ અદ્વૈત બુધ્ધિ જણાવી છે. માટે અમારી અદ્વૈત બુધ્ધિ વિષે તમો બીલકુલ આક્ષેપ ધારણ કરશો નહિ. કારણ કે **અક્ષરાતિત્‌ના વિવેક આગળ અક્ષરોનું અભિમાન છેક મધ્યમ પક્ષનું ગણાય છે.**

પ્રશ્ન: કે આ પ્રમાણે તમે અદ્વૈત બુધ્ધિ જણાવો છો તો, તે વિષય પ્રત્યક્ષ પ્રતિતી આવે તેવો ફરીથી કહો જોઈએ.

ઉત્તર: કે અત્યાર સુધી આપણે ૐ(ઓમ) કાર સંબંધી પહેલાં વાત કરી ગયા છીએ તેનો પ્રત્યક્ષ વિચાર કરો કે ૐ(ઓમ) કાર રૂપી બીજક સાથે પ્રણવકલ્પતરુનો વિસ્તાર આપણે કોઇ વરણમા દેખતા નથી.

તે તમે પરમેશ્વર પારાયણ સાચુ કહો. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તમે યથાર્થ સત્ય રીતે આપશો તો વરણાભિમાન ઉતરીને સિધ્ધ થશે કે, **જે વેદાંત સારની સમજણ લેનાર છે તે જ અધિકારી ઉત્તમ પુરૂષ છે**. અને જયાં સુધી તનને તેવા અધિકારવાળી વેદની સમૃધ્ધિ પ્રાપ્ત નથી ત્યાં સુધી તમે ભલે વેદજ્ઞ છો, અને ઉત્તમ વરણના તથા ઉત્તમ કુળના હશો પણ વેદાંતનાં અધિકારી ગણી શકાય જ નહિ માટે અર્થાત્‌ કહેવાનું એ જ છે કે, **આત્મજ્ઞાની પુરૂષોની આગળ માત્ર વેદ ભણવાનો અભિમાન જણાવવો એ અજ્ઞાનીનું લક્ષણ છે.**

પ્રશ્ન: વેદનાં કે ધર્મનાં અથવા ગમે તે વિદ્યાનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો હોય તો દરેકના મનનો ધર્મ એવો છે કે અભિમાન તો થયા વગર રહે જ નહીં.

ઉત્તર: ભાઈ, અભિમાન છે તે કંઈ વસ્તુરૂપ સામાન્ય નથી કે, જેથી કરી સર્વને અભિમાન થાય, ને જ્યાં સુધી અભિમાન માત્ર ભણ્યાના તરફનું જ થાય ત્યાં સુધી જાણવું કે, એ વેદાંતના સારૂ ગ્રાહક થયા નથી ,કેમ જે વેદ

આદી વગેરે ધર્મનાં પુસ્તકો જોવાનો મહિમા પ્રથમ એજ છે કે ,અનેક પ્રકારનું આવરણ તથા અભિમાન દુર કરીને આપના આપ સર્વ વ્યાપક ચૈતન્ય નિજ સ્વરૂપને યથાર્થ પ્રગટ પ્રમાણથી જાણવું , અને તેવું જાણનાર તે જ જ્ઞાની પુરૂષો પ્રત્યે અભિમાન કે અંતરભેદ રાખતા નથી. ભલે વ્યવહારમાં કર્મ માર્ગનો લૌકિકી ધર્મ સાચવે ખરા પણ, જ્ઞાન દ્રષ્ટિએ એક રૂપ રહે તેમને વેદાંતના સાર ગ્રાહક વિદ્વાન કહેવાય છે.

પ્રશ્ન: કે અભિમાન તો માત્ર વિધાના તરફથી જ થાય છે, તેમ નથી જ, ઘણા પ્રકારનો અભીમાન દુર કરવા જેવો છે તો તે કયા કયા પ્રકારનો અભિમાન દુર કરવાનો છે તે કહો જો ?

ઉત્તર: કે અભિમાન છ પ્રકારનો દુર કરવાનો છે તે વિષે

16) શ્રવણ..મનન અને ત્યાગ

સાખી

વિદ્યા ધન દારા કુટુંબ ; બળ કીર્તીનું શૂળ ,
એ ખટ ત્યાગી સંત દશા ; અહંકાર જે મૂળ. .. ૧૬

આ પ્રમાણે છ પ્રકારથી અભિમાન ઉત્પન્ન કરનારી ઉપરની જે છ વસ્તુઓને સંત પુરૂષો તન મનથી જયારે ત્યાગે છે ત્યારે જ તેમને સંત પદવી મળે છે.

પ્રશ્ન: કે ઉપરની છ વસ્તુઓ વિદ્યાનું અભિમાન , ધન દોલત પૈસો સંપતી, કુટુંબ પરીવાર, બળ, કીર્તિ એટલે પોતાની નામના અને અહંકારનો ત્યાગ કરવો તે તો ત્યાગી પુરૂષોનું કામ છે પણ જે વ્યવહારમાં રહેલા જ્ઞાની પુરૂષો છે તેમને માટે એટલો બધો અઘરો કાયદો નહી હોય , વસ્તુનો ત્યાગ કરવાનું હોય તો વ્યવહાર કેવી રીતે ચાલે ?

ઉત્તર: હા ભાઈ , ગ્રહસ્થાશ્રમી જ્ઞાની પુરૂષોને ઉપરની છ પ્રકારની વસ્તુઓ ત્યાગ કરવાની નથી ,પણ તેમને તો ઉપરની વસ્તુઓ ભક્તિ માર્ગે સાધનમાં વાપરવાની છે ,તેથી એને ઉપાધીવત નહીં ગણતાં સાધનરૂપ ગણવી અને એ વસ્તુને મન , કર્મ અને વચને ભક્તિ દ્વારાયે વાપરવી , અને એ વસ્તુથી થતો અભિમાન એકલો જ ત્યાગ કરવો એવા નિયમથી વર્તનાર જ્ઞાનીને કોઈ વસ્તુ બાધ કરતી નથી. એ પ્રમાણે સંત કાયદો સુચવે છે.

પ્રશ્ન: કે તમારા કહેવાનો અભિપ્રાય સર્વે સમજાયો કે અભિમાન ત્યાગ કરીને સંત દ્વારા શ્રવણનું મનન કરવાથી મનની સર્વ શંકાઓ મુક્ત થાય છે , એ તમારૂં કહેવું સત્ય છે. કારણ કે વિચાર કરતાં મને માલુમ પડી આવે છે કે, પિંડ અને બ્રહ્માંડની એક્યતા મેળવવા સંબંધી અમોએ જે તમોને ઉપર પ્રશ્ન કરેલો છે , તેનો ઉત્તર આ વખતે મનન કરતાં સંધ્યાના ન્યાસમાંથી મને તત્કાલ જડી આવ્યો કે ,..

ભૂ: પાદયો , ભુવ: જાન્હવે , સ્વ: ઉર્વે , મહ: જઠરે , જન: કંઠે , તપ: મુખે , સત્યં શિર્ષી આ પ્રમાણે ઈશ્વરના દેહ રૂપી વૈરાટ બ્રહ્માંડનાં તત્વો છે , તેવી જ રીતે આ પિંડ બ્રહ્માંડનાં પણ તત્વો છે , તેવું હંમેશા આપણને ભાન રહેવા માટે, આહવાન વખતે શરીરમાં સાતે સ્થાન ઉપર આંગળી અડાડીને સ્પર્શ કરી જાણી જઈએ છીએ , પણ મનન કર્યા વિના શરીરના તત્વોની , કે વૈરાટની વ્યક્તિ જણાતી નહોતી , અને હવે મનન કરવાથી તે બધુ દ્રશ્ય થયું માટે મનન કરવાની અવશ્ય જરૂર છે. જુઓ ભાઈ , શ્રવણનું મનન કરવાથી તમને કેવો લાભ થયો ?

પ્રશ્ન:છે કે હા ભાઈ , હવે મને સમજાયું કે, વિચાર કર્યા વિનાનું એકલું ભણી જવું તે સર્વે જગત્ શોભીતુ કહેવાય ખરૂ , પરંતુ વિધાના પ્રમાણમાં અંતર પ્રદેશે આનંદ ઉપજે નહિ.

ઉત્તર: કે શ્રવણનું મનન કરવાથી જાણ્ય રૂપી આનંદ થાય છે ખરો. પણ મનન કરીને નિધિધ્યાસથી અંતરમાં જે આનંદ ઉદ્દભવે છે તેને સ્વાનુભવાનંદ કહેવાય છે. એ આનંદ તો હમેશાં વેદનાં પારાયણ કરનારને , તથા શબ્દવાદી વ્યાકરણ શાસ્ત્રીયોને , કે અન્ય કોઈ સામાન્ય ભક્તોને સ્વપ્ને પણ દુર્લભ હોય છે.

17) નિધિધ્યાસ વેદાંતની ખટ સંપત્તિ

પ્રશ્ન:કે શ્રવણ મનન કરીને જે જાણવાની હકીકત તે તો સર્વે જાણી. હવે જાણ્યા પછી નિધિધ્યાસથી સ્વપ્ને પણ દુર્લભ જેવું જાણવાનું બાકી શું રહે છે?
ઉત્તર: કે વેદીયાભાઈ , શ્રવણ મનન કરવું તે નિધિધ્યાસમાં રહેવા માટે જ શ્રવણ મનન કરવાનું છે. નિધિધ્યાસથી સાધન ક્રિયા સિદ્ધ થઈને પોતે સ્વરૂપાકાર થવાય છે.

પ્રશ્ન:કે સ્વરૂપાકાર થવા માટે વેદના કયા ભાગનું શ્રવણ મનન કરવું પડે છે?
ઉત્તર:કે પોતે સ્વરૂપાકાર થવા સારૂ વેદાંતની ખટસંપતી વિષય સારી રીતે સમજવો જોઈએ.

પ્રશ્ન: વેદાંતમાં શમદમ વગેરે ખટ સંપત્તિનું સાધન કરવાનું કહ્યુ છે ખરૂં , પણ વેદમાં તો વામમાર્ગ તથા દક્ષીણમાર્ગ , એ બેઉ પક્ષથી કર્મ કરવાનું પ્રાધાન્ય ગણેલું છે તો શું તે ખોટું ?
ઉત્તર: કે વેદમાં કહેલું હોય તો શું , કે કોઈ શાસ્ત્રમાં કહેલુ હોય તો શું પણ જેણે જે ગ્રંથમાં કહેલું છે તે સર્વે દરેકના અધિકાર પ્રમાણે કરવાનું કહેલું છે. તે સર્વે ખરૂં છે. પણ એવા અનેક કર્મમાર્ગના મત કરતાં વેદાંતનો જ્ઞાનમાર્ગ ઘણો જ શ્રેષ્ઠ છે. અને તે માર્ગ માત્ર ખટ સંપત્તિના સાધકને જ અર્થનો છે.

પ્રશ્ન:કે હવે ખટ સંપત્તિનું સાધન કરવાનું શ્રેષ્ઠ કહો છો તો તે, સાધનમાં **કયા ઈષ્ટદેવની ઉપાસના કરવાની** છે?
ઉત્તર: એ ઉપાસનામાં ઉપાશ્યપદ આત્મા છે .

18) વેદ ઈશ્વર પ્રેરીત "અયં આત્મા બ્રહ્મ"

પ્રશ્ન: કે જ્યારે ઉપાશ્યપદ આત્મા છે એવું કહો છો તો આત્મા છે તે તો માત્ર આ પિંડ બ્રહ્માંડનો જ સાક્ષી છે , ત્યારે વૈરાટ બ્રહ્માંડના સાક્ષી પરમાત્માની ઉપાસના વેદાંત લક્ષથી કેવી રીતે થાય છે ?

ઉત્તર:કે વેદનાં મહા વાક્યમાં કહેલું છે કે **હું બ્રહ્મ છું** , **તે તે હું છું** , **હું સત્ય સ્વરૂપ છું**. એવા સિધ્ધાન્તથી તે પદની વાસના ત્યજીને અહં સ્વરૂપમાં તે પદનો સમાસ કર્યો છે.

પ્રશ્ન:તે પદનો સમાસ આત્મામાં કેવી રીતે થઇ શકે ?

ઉત્તર: કે વેદાંતનું સિધ્ધાન્ત તો એ જ છે કે **"અયં આત્મા બ્રહ્મ" આત્મા સો પરમાત્મા** , એ પ્રમાણે કહેલું છે અને એજ પ્રમાણે અનાદીકાળથી સર્વ આચાર્યો એ જ સિધ્ધાન્તમાં રહીને **"અહં બ્રહ્મ"** ની અસ્મિ (ખુમારી) ધારણ કરીને દરેક વેદાંતનાં તથા દરેક સુત્રનાં વિવિધ પ્રકારથી ભાષ્ય ભાષ્યાંતર ટીકાઓ કહી જણાવીને સનાતન ધર્મના આચાર્ય કે અનુયાયીઓ જગત પ્રસિધ્ધ થઇ ગયા છે. તેમણે અષ્ટાંગ યોગ વડે પંચ મુદ્રા પૈકી અમુક મુદ્રા , પ્રણવ કલ્પથી સિધ્ધ કરીને ,અમુક કમળ ચક્રથી ચૈતન્ય સત્તા એ બ્રહ્મનું માયીક બળ શરીર દ્વારા એ જણાવ્યું છે.

પ્રણવ કલ્પ છે તે કલ્પવૃક્ષની તુલ્ય છે , તેથી જેવું કલ્પે તેવું કાર્ય કરી શકે છે. માટે એવી માયીક ક્રિયાને મહતા માની , જગતના સામાન્ય જીવોએ એવા આચાર્યોને ઈશ્વર તુલ્ય ગણ્યા છે. એ પ્રમાણે ચતુર વેદના સિધ્ધાન્તને મારી સમજ પ્રમાણે અમોએ તમોને કહી સંભળાવ્યું .

પ્રશ્ન:કે પરમાત્માનો સમાસ આત્માને વિષે કરીને **"અયં આત્મા બ્રહ્મ"** એવું એ વેદમાં કહ્યું છે , **પણ તેવું વેદનું બોલવું થાય છે** તે તો પરમાત્માને અભાવે માત્ર આત્માનું સ્થાપન કરીને "અયં આત્મા બ્રહ્મ' એવું કહ્યું છે , તે ભલે , પણ તમારા સિધ્ધાન્ત પ્રમાણે આ વૈરાટ બ્રહ્માંડને વિષે પરમાત્માનું મહત્ પદ ખરૂ તો ખરૂને ?

ઉત્તર: કે ભાઈ , એ પ્રશ્ને માટે તો ઘણો જ ગુહ્ય વિચાર કરવા જેવો છે. આ પ્રશ્નનો નિકાલ માત્ર વાક્ ચાતુરાઈથી થાય તેમ નથી. કારણ કે અનંત પ્રકારથી સિધ્ધાન્ત સિધ્ધ કરવામાં મોટામાં મોટો ભ્રમ એ જ રહેલો છે. માટે એનો ન્યાય તો દિર્ઘ બુધ્ધિયે નિરાપક્ષથી થાય તે ખરો, બાકીના પક્ષવાદી કહેતા કહેતીનું કહેવું આ પ્રશ્નમાં ફાવે તેમ નથી.

વેદાંતનો મત અદ્વૈત બ્રહ્મ કહેવાય છે. તે એટલા જ માટે કે આત્મા અને પરમાત્મામાં બીલકુલ ભેદ નથી. વળી અઢાર વરણનું અંતર ભેદ આત્મ પ્રદેશે નથી. એવા સિધ્ધાન્તે વેદમાં કહ્યુ છે કે , **હું બ્રહ્મ છું , હું હિરણ્ય ગર્ભમય છું , હું કર્તુંમ ,પ્રકર્તુંમ અને અન્યથા કર્તુંમ્ તે પણ હું જ છું. ને પાર વિનાના સઘળે વ્યાપક સલંગ સતંત્તર તે હું જ છું.** આ પ્રમાણે વેદનું બોલવું છે ખરૂ , પણ તે બોલવું તો **વેદ દ્વારા ઈશ્વર બોલેલા છે કારણ કે , વેદોત્પત્તિ નારાયણની નાભીથી થયેલી છે. અને તેના સાક્ષી ઈશ્વર છે માટે વેદને ઈશ્વર પ્રેરીત કહેવાય છે.** એટલી ઈશ્વરની પ્રેરણાએ બ્રહ્માને મુખે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ઉચ્ચાર નિકળ્યો છે. માટે એ બોલવું ઈશ્વરનું છે. ઈશ્વર છે તે સર્વના સાક્ષી છે તેમ પોતાની ચૈતન્ય શક્તિ સઘળે વ્યાપકપણે રહેલી છે. તે પોતે આખા બ્રહ્માંડના અણુ અણુને તથા અણુ અણુમાં રહેલા આત્મ અંશને વળી એટલું જ નહીં , પણ આત્મ અંશના અંતરની સદાકાળ એકી ફેરે જોયા કરે છે. એવા સર્વજ્ઞ સત્તાધીશ વૈરાટ દેહના સાક્ષી ભૂત ઈશ્વર તે અહં બ્રહ્મનો ઉચ્ચાર કરીને પોતાના સ્વરૂપનું ભાન આ જગતના જીવોને કરાવે છે. માટે

એવા ઈશ્વરને બાદ કરી , તે ઈશ્વરમય પોતે થઈને **"અહં બ્રહ્મ"** , મુખ દ્વારાએ આપણે કહેવુ તે અસંભવિત જેવું છે.

પ્રશ્ન:કે આ તમારૂ કહેવુ તો વળી ઘણું જ શંકા ભરેલું છે ? કારણ કે શું , આત્મા છે તે બ્રહ્મમય નથી ?

ઉત્તર: વેદીયાભાઈ ? **આત્મા તો બ્રહ્મમય છે** , તે આત્મા કંઈ કહેતો નથી કે **"હું બ્રહ્મ છું."** તે તો માત્ર આ શરીરનાં સર્વે તત્વોમાં પોતાની ચૈતન્ય શક્તિ વડે શરીરનાં સર્વે તત્ત્વોને સચેત કરનાર છે તે કંઈ હું બ્રહ્મ છું તેવું , કે બ્રહ્મ નથી તેવું , એકે તરફનું કંઈ પણ કહેતો નથી

અને **"અહં બ્રહ્મ" કહેનાર છે તે તો એક નિત્યાનિત્યનો વિવેક કરનાર આત્મઅંશનું પ્રતિબિબ રૂપે જીવ** છે , તે એવી રીતે કે **અંતઃકરણમાં આત્માનો ચિદાભાસ પડવાથી અંતઃકરણમાં જીવરૂપ સાક્ષી થાય છે**. **તે પોતાના વિવેક પ્રમાણે મન ,બુધ્ધિ ,ચિત્ત ને અહંકાર વડે નખ શિખ પર્યંતમાં ઉત્તમ , મધ્યમ પ્રકારનો અભિમાન ધારણ કરીને જેવો ઉચ્ચાર કરવો હોય તેવો ઉચ્ચાર કરી શકે છે** . હવે કહેવાનું કે જયારે આત્મા બોલે છે ,એવું કહીયે ત્યારે આત્મા તો સર્વમાં સામાન્ય રૂપ છે ,તો એમના બોલવાથી આ જગતમાં ભિન્ન ભિન્ન મતવાદી ભેદ કેમ પડે ? માટે સત્ય માનો કે **વેદમાં અહં બ્રહ્મ કહેનાર તે ઈશ્વર છે**. **એ અધિકાર આપણો નથી.**

આપણે તો ઉત્તમ ભાવના વડે ઉર્ધ્વ ગતિવંત થઈ આત્મ અંશમાં ભળવું. અને આપણે ઈશ્વરના અંશ છીએ એવી અંશ ભાવના રાખવી યોગ્ય છે. કારણ કે અંશ છે તે ઉર્ધ્વ ગતિએ કરી અંશીમાં મલે છે. પણ **આ જગતમાં ઘણા ખરા વેદજ્ઞ મહાપુરૂષો જોવામાં આવે છે ,તે તો પોતે અંશ અંશીની ભાવના ત્યાગ કરી , બ્રહ્મરૂપ પોતે છીએ તેવું મનને મનાવી શાન્ત થઈ રહે છે.** તેમ જ સામાને ઉપદેશ પણ તેવો જ કરે છે. ફક્ત "અહં બ્રહ્મ" એવા સિધ્ધાન્તમાં અટકી રહીને અનેક પ્રકારની ભાષ્ય ભાષાંતર ટીકાઓવાળા ગ્રંથો કર્યા છે.

19) "હું" સઘળે વ્યાપક

પ્રશ્ન: કે હું સઘળે વ્યાપક છું એ વાક્ય પર મને શંકા થાય છે કે , **આપના આપ નિજ આત્મ સ્વરૂપને નિશ્ચયે કરી , ધ્યાન મગ્ન રહેવા માટે આપણી વિકાસ (વિસ્તાર) પામેલી વૃત્તિ , તે સમેટીને અણી અગ્રવત કરવી પડે છે.** ત્યારે જ બહિર ઉપાધીને મુક્ત કરી ,પોતાના સુક્ષ્મ સ્વરૂપમય થવાય છે. પણ હું સઘળે વ્યાપક છું , એવા ન્યાયથી બહિર પ્રદેશે વિકાસ પામેલું પોતાનું સ્વરૂપ તે ધ્યાનીને કેવી રીતે દ્રશ્ય થતું હશે ?

ઉત્તર: કે વેદીયાભાઈ ! હું સઘળે વ્યાપક છું , એવું ભાન કરીને પોતાના આત્મ સ્વરૂપને નિશ્ચય કરનાર ધ્યાનીને આપનુ આપ જે અંશ સ્વરૂપ તે કદાપી નિશ્ચય થાય જ નહી તેવી સમજના ધ્યાનથી તો આત્મા અંશનો ચેતનમય ભાસ સઘળે વ્યાપક રહેલો છે , ને વ્યાપક ચૈતન્ય બ્રહ્મ તે પ્રકાશરૂપ કહેવાય છે , એ પ્રકાશમય પોતે થઈ રહીને હું સઘળે વ્યાપક છું , તેવું ભાન કરીને ચૈતન્યમય થવાય છે. પણ તેવા જ્ઞાન સિદ્ધાન્તથી તથા તેવા ધ્યાનથી હું સઘળે વ્યાપક છુ તેવી યોજના કરનાર જે સાક્ષી તે સર્વનો પ્રકાશક આત્મ અંશ છે , તેની જાણ્ય માણ્ય ઉપરના ન્યાય પ્રમાણે થતી નથી.

20) ચૈતન્ય પ્રકાશ અને અંશ પ્રકાશક

પ્રશ્ન: પ્રકાશ એ વ્યાપક ચૈતન્ય , અને પ્રકાશીક એ આત્મ અંશ ,એ બેન્નેનો ભેદ તો માત્ર તમારા કહેવાથી જ અમોએ સાંભળ્યો. આજ દિન સુધી કોઈ પણ જ્ઞાનીને મુખે આત્મા એ પ્રકાશક , વ્યાપક અને ચૈતન્ય એ પ્રકાશ , એવું પૃથક્ ભેદ બુદ્ધિનું બોલવું અમારા સાંભળવામાં આવ્યું નથી ,તો પ્રકાશ અને પ્રકાશક , એ બેન્નેમાં કેટલો ફરક રહેલો છે ? તે કહો જો?

ઉત્તર: કે ભાઈ , પ્રકાશ અને પ્રકાશક એ બન્નેના શબ્દાર્થથી ભેદ પુછતા હો તો ,એનો અર્થ તો સર્વ વ્યાકરણીઓને જાણીતો હોય છે , કે પ્રકાશક વસ્તુ શી છે ? તે સૂર્યના કે દીપકના દ્રષ્ટાંતથી તુરંત સમજાશે. પણ **પ્રકાશરૂપ** તે વ્યાપક , ચૈતન્ય અને **પ્રકાશક રૂપે** આત્મ અંશ છે. તેવા સ્વરૂપને તદાકાર પણે નિશ્ચય કરવું એ જ ઘણું કઠીન છે.

શબ્દનો અર્થ તો સર્વ કોઈ કરી શકશે , પણ સ્વરૂપને જાણવું , એ જ ઘણું અગમ્ય છે.

પ્રશ્ન: કે સૂર્ય , અને દીપકના દ્રષ્ટાંતથી પ્રકાશનું , ને પ્રકાશીકનું સમજવાનું કહ્યું તે કેવી રીતે સમજાય? કે જેમ સૂર્ય અથવા દીપક છે તે પ્રકાશક છે , અને એનું પ્રકાશમાં ફરક કે અંતર શો રહ્યો?

ઉત્તર: કે ભાઈ ? વિચાર કરીને વાત ચલાવો , જેથી સર્વ હકીકત સમજવામાં આવે કે એક સૂર્યથી બીજા સૂર્ય જેવાં પ્રતિબિંબ અનેક પડી શકશે. તેમ એક દીપકથી બીજા દીપક અનેક થઈ શકશે. પણ સૂર્યના પ્રકાશથી કે દીપકના પ્રકાશથી એક દીવો થવાનો નથી તેમ આપણે અગ્નિ ઉત્પન્ન કરવો હશે તો સૂર્યની એકતા વગર સૂર્યના તાપ વડે કાષ્ટમાં અગ્નિ પ્રકટ થશે નહિ. એ

પ્રમાણે આત્મ અંશ સાક્ષીમાં અને એના વ્યાપક ચૈતન્ય રૂપી પ્રકાશમાં ઘણો જ ફરક રહેલો છે.

પ્રશ્ન:કે એતો ઠીક , પણ વ્યાપક ચૈતન્ય એ સઘળે વ્યાપક કહેવાય. પણ સાક્ષી જે આત્મા , એ સઘળે વ્યાપક કહેવાય કે નહિ?
ઉત્તર: કે ભાઈ ? સાક્ષી તે સઘળે વ્યાપક કહેવાય નહીં. કેમ જે એ તો સૂર્યની પેઠે , કે દીપકની પેઠે એકદેશી કહેવાય છે. અને તે એક ઠેકાણે રહીને આખા શરીરના તત્વોને પ્રકાશે છે. એટલે એનું ચૈતન્ય તે ચરાચર વ્યાપક રહેલું છે.

પ્રશ્ન: કે આત્મા સઘળે વ્યાપક નથી , પણ એકદેશી છે એવું પ્રતીત આવવા જેવું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એવું આપો કે પુનઃ કોઈપણ પ્રતીવાદી એમાં વિરુધ્ધ શંકા કરી શકે નહીં. તેવા સ્વાનુભવ સહિતનું દ્રષ્ટાંત સિધ્ધાન્ત સાથે જણાવો.
ઉત્તર: કે વેદીયાભાઈ ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પ્રત્યક્ષ દાખલા સાથે એક ટૂંક સાખીમાં કહું તે સાંભળો.

સાખી

બ્રહ્મ સભર બ્રહ્માંડમાં , સો બ્રહ્મ દ્રષ્ટા હોય;
તો છતે બ્રહ્મ સ્થુલ કેમ મરે , એ શંકા કીનુ જોય? – ૧૭

અર્થ .. આ સાખીના અર્થમાં એવું છે કે , **કૈવલ** કર્તાની સજાણ વૃત્તિરૂપી બ્રહ્મ તે તેમના અંશાત્માનું ચૈતન્યરૂપી બ્રહ્મ સઘળા શરીરને વિશે અણુઅણુમાં વ્યાપકપણે રહેલું છે. હવે એ વિશે તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર કહું તે શુધ્ધ વિચારથી એકાગ્રવૃત્તિએ ન્યાય સહિત સાંભળો. કે બ્રહ્મ છે તે સઘળે એટલે અણુઅણુમાં તે આખા બ્રહ્માંડમાં સદાકાળ નિરંતર સભર ભરેલો કાયમ ને કાયમ રહેલો છે ,

અને એ બ્રહ્મ છે તે જયારે આ પિંડમાં તથા બ્રહ્માંડમાં સાક્ષી હોય તો ઉપર પ્રમાણે બ્રહ્મની સાક્ષીમાં સ્થુલ શરીરનો આ સાક્ષી થાય છે તે કેમ હોય ? એટલે અર્થાત્ સ્થુળનું મરવાપણું કેમ દેખવામાં આવે ?

સાખી

માટે બ્રહ્મ પ્રકાશ છે , કૈવલ પ્રભુનો ભાસ;
બાળકૃષ્ણ સો આત્મા , પ્રતીબિંબ વપુ વાસ. .. ૧૮

અર્થ.. એ ન્યાયથી વ્યાપક બ્રહ્મ છે તે **કૈવલ પરમાત્માનો** ભાસ છે. અને આ શરીરનો સાક્ષી આત્મા છે તે તેમના એટલે **કૈવલ પરમાત્મા**ના પ્રતિબિંબના દ્રષ્ટાંતે છે .
અર્થાત્ .. **કૈવલ પરમાત્મા** તે વ્યાપક બ્રહ્મથી , અને **આત્મા** તે વ્યાપક ચૈતન્યથી એટલે બ્રહ્મથી તથા ચૈતન્યથી સાક્ષી ભિન્ન છે. વળી બીજું કહેલું છે કે :

"પ્રભાત"

લંબ દેહ છેદતાં , અગ્રભાગ ઉગરે , પ્રષ્ટ તનુ અલ્પતે કેમ મૂએ;
બાળકૃષ્ણ વ્યાપક વૃત્તિ વિચારતાં , પ્રકાશીક ને બ્રહ્મમાથી પર જુએ – ૧૯

આ પ્રમાણે એક પ્રભાતમાં પણ કહેલું છે. એની ટીકા સાથે અર્થ કરી સંભળાવું તે શ્રવણ કરીને એનો ન્યાય કરશો કે "લંબ દેહ છદતાં અગ્રભાગ ઉગરે" એટલે લાંબા દેહવાળુ ' જાનવર તે સર્પ , ગરોળી , કાચંડો , વિંછી વગેરેના શરીરનો પાછલો ભાગ , એટલે પૂછડીનો ભાગ કોઈ કારણથી કપાઈ જાય ને શરીરથી જુદો પડે; ત્યારે તે થોડીવાર તરફડીને પછી જડ થઈ જાય છે , ને આગળના આખા શરીરનો ભાગ સજીવન રહે છે. એ દ્રષ્ટાંતે સિધ્ધાન્ત સમજવાનું કે એક બ્રહ્મ સઘળે વ્યાપક છે. એ જ જયારે સાક્ષી હોય , ને વ્યાપક બ્રહ્મથી આત્મ હંસ , એકદેશી બીજો ના હોય તો છતે બ્રહ્મ પુછડીનું મરણ કેમ થાય છે ? બ્રહ્મ તો સદાકાળ છે. છે ને જ.

વળી બીજું દ્રષ્ટાંત એક લીલા વૃક્ષનું ડાળ કાપીએ તો તે સુકાઈ જાય છે , ને વૃક્ષ તો સજીવન રહે છે. એ ભેદ એક બ્રહ્મા કેમ જણાયો ? માટે સમજવું કે એકદેશી જે સાક્ષી છે , તેની સત્તામાંથી જેટલો ભાગ બાદ થયો અર્થાત્ છુટો પડયો; તે ભાગમાંથી સાક્ષીનું વ્યાપક ચૈતન્ય પણ બાદ થયું; માટે છુટો પડેલો શરીરનો ભાગ ચૈતન્ય વિનાનો જડ થઈ જાય છે. એ પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ છે. એ વિષેમાં વિરુદ્ધ શંકા કરનારનું કંઈપણ ફાવી શકતું નથી.

21) એકદેશી આત્મ હંસ સાક્ષી

પ્રશ્ન: ..કે આ તમારા દ્રષ્ટાંતથી તથા સિધ્ધાન્તથી ન્યાય કરી જોતાં તો હવે , કંઈપણ બોલવા જેવું રહેતું નથી; કારણ કે એ બ્રહ્મને સાક્ષી ઠરાવતાં કોઇ કોઇ વખતે એટલે દેહાંતે શરીરનો અસાક્ષી કેમ થાય છે ? માટે સઘળે વ્યાપક બ્રહ્મથી ન્યારો એકદેશી આત્મ હંસ છે તેમ કહેવું જ પડે. કદાપી કબૂલ ના કરીએ તો; પ્રતિવાદીએ યથાર્થ ઉત્તર આપવો જ પડે; તેવો ઉત્તર આપવા આગળ ખુલાસો નથી; માટે કહેવું જ પડે છે કે , આત્મ હંસ સાક્ષી તે એકદેશી છે , અને એ જ ખરૂં છે. પછી પ્રત્યક્ષ આત્મ અનુભવ વિનાના તે ભલે કહેતા કહેતી પ્રમાણોથી સાક્ષીને સર્વવ્યાપક કહે તો; તે આત્મજ્ઞાનથી પરોક્ષ રહેલા છે તેમ જાણવું.

હવે તો તમારા સહવાસથી સિધ્ધ થાય છે કે આખા બ્રહ્માંડની રચના તપાસી જોતાં સર્વે બનાવ એકદેશી જ રહેલો છે , કારણ કે , પ્રથમ આપણા શરીરની ઇંદ્રિયોની વ્યક્તિ તપાસીએ તો; દશે ઈન્દ્રિયો એક ઠેકાણે રહીને પોતાના વિષયનો આનંદ આખા શરીરમાં પ્રેરે છે.

- વળી નેત્ર..ઈન્દ્રિને તપાસી જોતાં તો સિધ્ધ થાય છે કે , આપણે સામાન્ય રીતે જાણીએ ખરા કે **આંખો** છે , તે તમામ વસ્તુને જોઈ શકે છે , પણ આંખનો ભાગ જેટલો કહેવાય છે , તે બધો કંઈ જોઇ શકતો નથી. માત્ર જોનાર તો આંખોની મધ્યે કુદરતી રત્ન રહેલું છે. તેટલો જ ભાગ જોઈ શકનાર છે. કારણ કે; બ્રહ્મરંધ્ર સ્થાનમાં રહેલા જ્યોતિને જોવાનું એ દ્વાર છે. એ દ્વારનું જોખમ થતાં પછી બાકીની આખી આંખ કંઈપણ જોઈ શકતી નથી;
- તેવી જ **અનાજ**નું અંકુર તથા કંદમૂળની રચના તે પણ એવી જ રીતે એકદેશી યુક્તિની જોવામાં આવે છે. ઉદયે થનાર જે અંકુર છે , તેનું નુકશાન થાય તો પછી; આખા અનાજનો કણ ઉગી શકતો નથી; તેમ કંદની ને ફળના બીજકની પણ રચના તેજ પ્રમાણે એકદેશી હોય છે. અંકુરનું નુકશાન થયા પછી બાકીનો કંદ તથા ફળ ઊગતાં નથી. માટે

પોતે કર્તા એકદેશી છે , તો તેમના બનાવટની ઉત્પત્તિ એકદેશી જ હોય.

- વળી જેમ **તમોગુણ , રજોગુણ , ને સત્વગુણ** એ સઘળા બ્રહ્માંડમાં વ્યાપક છે. અને ત્રણે ગુણના અધિષ્ટાતા જે શિવ , બ્રહ્મા ને વિષ્ણુ , એ ત્રણે દેવતાઓ ધામબંધી એકદેશી ગણાય છે.
- તેવી જ રીતે **અધો.. ઉર્ધ્વ** આખા બ્રહ્માંડનો બનાવ એકદેશી જોવામાં આવે છે. તેનું કારણ એ જ કે **કૈવલ કર્તા એકદેશી** છે.
- માટે સર્વ રચના સાથે **આત્મ અંશ** તે પણ પોતાના પ્રતિબિંબરૂપે એકદેશી જોવામાં આવે છે , ને તેનું ચૈતન્ય તે સઘળે વ્યાપક છે.

એ બાબત્તમાં બીલકુલ સંશયથી; એવું મને તો તમારા સમાગમથી સિધ્ધ થયું

ઉત્તર:..વેદીયાભાઈ ? આ ન્યાય તમને સાચો સચોટ સમજાયો હોય તો; તમે સિધ્ધ માનો કે આત્મા છે તે આખા શરીરથી ન્યારો શૂન્યમાં એકદેશી જ છે અને તે જ પ્રમાણે **કૈવલ પરમાત્મા** તે પણ એકદેશી છેવટે મહાશૂન્યની મધ્યમાં બિરાજમાન છે , એ **કૈવલ** કર્તાની સાથે આપના આપ નિજ આત્મ અંશને ભળવાનું છે અને એનું નામ **કૈવલ મોક્ષ** કહેવાય છે , એટલે અન્ય વાસના છોડીને શ્રી પરમગુરુ ભગવાનના ના લક્ષથી સ્વરૂપાકાર થઈને **કૈવલધામમાં** આનંદ લેવો.

22) શૂન્ય અને મહાશૂન્ય

પ્રશ્ન: .. કે તમે ઉપર શૂન્ય અને મહાશૂન્ય કહો છો તે શૂન્ય કોને કહો છો ? ને મહાશૂન્ય કોને કહો છો ?

ઉત્તર: .. કે પંચ સૂક્ષ્મ તત્વ તથા વૈરાટના પંચ મહદ્ તત્વની અંદર રહેલું અવિકાશ તેને શૂન્ય કહેવાય છે વળી , ખરી રીતે જ્ઞાની પુરૂષો તો જે ઠેકાણે આપના આપ નિજ આત્મ અંશ જે સ્થાન છે તેને જ શૂન્ય કહે છે ને તે સ્થળે તો ચૈતન્ય સિવાય સુક્ષ્મ કે મહત્ તત્વ પૈકી કોઈ પણ તત્વ નથી , તેને શૂન્ય કહે છે.

23) કૈવલ કર્તા

પ્રશ્ન: .. કે આત્માનું નિવાસ સ્થાન તો **વૈરાટ બ્રહ્માંડ**ની અંદર બતાવો છો , તો સુક્ષ્મ અથવા મહત્ તત્ત્વ આત્મ ભૂમિમાં નથી એવું તમારું કહેવું કેમ સંભવે ?

ઉત્તર: .. કે આ પિંડ અને બ્રહ્માંડના સાક્ષી જે આત્મા છે. એ આત્મા ભૂમિમાં તો એકપણ તત્વ નથી; પણ આખા વૈરાટમાં તત્ત્વરૂપી સમૃધ્ધિ ઠસરસ ભરેલી છે , અને એ તત્ત્વોની અંદર તત્વાતિત..આત્મઅંશનું સ્થાન છે. એ કારણથી એને મહદ્ શૂન્યની ઉપમા નહિ આપતાં માત્ર **શૂન્ય** કહેવામાં આવે છે , અને જે ઠેકાણે આખા શૂન્યમાં પંચ મહત્ તથા એકપણ તત્ત્વ પણ નથી , તે વિકાસને **મહદ્ શૂન્ય** કહ્યું છે , અને તેવા મહા શૂન્યની મધ્યે **કૈવલ કર્તા** રહેલા છે તે **કૈવલ**માં વિરામવુ અને વિશ્રામવુ તેને **પરમમોક્ષ** કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન: .. કે કૈવલમોક્ષ સર્વોત્તમ છે , તેવું વેદના કૈવલ ઉપનિષદની આદ્ય સઘળા ઉપનિષદોમાં પણ કહેલું છે.

24) કેવલ અને કૈવલ

ઉત્તર: .. કે હા ભાઈ , વેદના ઉપનિષદોમાં કહેલું છે ખરૂ; પણ તે તો વ્યાપક બ્રહ્મને **કેવલ**નો અલંકાર આપીને "બ્રહ્મ તે હું" એવા સિધ્ધાન્તથી "અયમ્ આત્મ બ્રહ્મ" અહં બ્રહ્માસ્મિ , એવી સમજના જ્ઞાનથી **આપના આપ નિજ આત્મ અંશને વ્યાપક ચૈતન્ય બ્રહ્મની તુલ્ય ગણીને કેવલ કહેલા** છે અને એ **કેવલ** નામ છે તે તો **કેવલ પદ** એટલે માત્ર **મોક્ષ પદ**માં જ અર્થ સમાવ્યો છે. એ ચતુર વેદના ઉપનિષદનું રહસ્ય કહયું અને સારસાપુરીના જ્ઞાન સંપ્રદાયના આદ્ય સ્થાપક શ્રીમંત કુબેર સ્વામીએ

જે **કૈવલ** પરમાત્માનું પ્રતિપાદન પંચમાં વેદમાં કર્યું છે. તે તો આ પ્રશ્નથી પહેલાં પૂર્વે આત્મ અંશને , તથા **કૈવલ** પરમાત્માને , આત્માના ચૈતન્યથી તથા **કૈવલ** પરમાત્મા સર્વ વ્યાપક બ્રહ્મથી **કૈવલ**ને અલગ કહેલા છે. અને એ પ્રમાણે પરમ સિદ્ધાંત ન્યાય સહિત જણાવીને ચરણ શરણના અધિકારી મુમુક્ષુ જનોને પંચમ શ્વસમ વેદથી **કૈવલ** પરમાત્માનું પરમ સિદ્ધાંત કથેલું છે

25) પંચમ વેદનો વિષય

પ્રશ્ન: કે આપણે પ્રથમથી જે પ્રશ્નોત્તરીરૂપમાં વાદ-સંવાદ ચલાવ્યો છે , તેનો મુખ્ય હેતુ તો પ્રારંભમાં એ જ છે કે ,પંચમ શ્વસમવેદનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજાવી શકાય , માટે જ ચતુરવેદનું વિવેચન કર્યું છે. તે એવી રીતે કે ચતુર્વેદ એટલે શું ? તથા તે કયા અંકુરમાંથી અને કેવા સ્વરૂપે ચતુર્વેદ થયા ? તે વિષેની હકીકત તો આગળ આવી ગઈ છે. હવે પછી મુખ્ય હેતુ પૂર્ણ કરવા પંચમવેદનો વિષય ચલાવો જો.

ઉત્તર: .. કે વેદીયાભાઈ ! પંચમ શ્વસમવેદની વાત કરાવવી હોય તો જેવી રીતે **ચતુર્વેદ**નું સ્વરૂપ સમજવા સારૂ આપણે સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ અંતર પ્રદેશે ઉતરીને **અધો અર્ધના પ્રણવ**ની દ્વારા એ વાત ચલાવી હતી , તેવી રીતે પુનઃ અધો અર્ધની ઉપરાંત **ઉર્ધ્વ પ્રણવ**માં વૃત્તિ જોડીને તમે તત્પર રહો , અને **પંચમ શ્વસમવેદ** વેદની વાત કહુ તે સાંભળો.

જે **સત કૈવલ પરમાત્મા**ના પરમહંસ શ્રીમંત્ કુવેર સ્વામીશ્રીએ પંચમ વેદ ,જે સૂક્ષ્મ વેદ અથવા શ્વસમ વેદનું નામ આપીને ઘણી સૂક્ષ્મ ગતિ સૂક્ષ્મ વેદ નામના ગ્રંથમાં જણાવી છે , તે મધ્યેની સૂક્ષ્મ વેદને જાણવા સંબંધી **સંજ્ઞા** માત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ સહિત વાત કહું તે સાંભળવા સાવધ થાઓ , આ વાતની સમજ તો જે **ગગનગામી** અધિકારી **જ્ઞાની સંત પુરૂષ** હશે અથવા **શબ્દવિવેકી** હશે; તેમને જ સમજાશે , બાકીના સામાન્્યને તો આ વાત ખ્યાલમાં પણ આવવાની નથી. માટે **બાહયવૃત્તિ સમેટીને પ્રણવ કલ્પતરૂની ઉપર વૃત્તિ લાવીને અંતર પ્રદેશી થાઓ. અને દરેક વાકયથી સિધ્દ્ધાંત શ્રેણીએ ઉર્ધ્વ થતા જાઓ**.

હવે .. શ્રીમંત કરૂણાસાગર ભગવાનનો જે **નિજ સર્વજ્ઞ જ્ઞાન અનુભવના ભંડાર રૂપ** તે અનેક પ્રકારના ફંદમાં પડેલા અંકુરીત વિશેષ વૃત્તિના જીવોને ફંદમાંથી છોડાવીને , સલંગ એકસુત્ર તાર વડે આત્મ હંસને નિરંજન બ્રહ્મ જ્યોતિથી પર , સદ ચિદા આનંદરુપ બ્રહ્મ પ્રકાશના પ્રકાશક **કૈવલ**

પરમાત્માની એક્યતા કરાવવા માટે પરમાર્થ વાણી વાપરીને **સૂક્ષ્મવેદ** નામના ગ્રંથના પ્રારંભમાં મંગલાચરણની અંતે સાખીથી કહી ગયા છે કે ..

સાખી

સોહમ્ શ્વાસા શ્વસમ હી , પ્રણવ પ્રાકૃતમ જેહ;
અખિલ લોક અંતર જપ , વેદ પંચમો તેહ.

આ પ્રમાણે કહેલુ છે તેનો અર્થ કહું તે સાંભળો કે , "**સોહમ્ શ્વાસા સ્વસમહી**" એટલે **સોહમ્ ધ્વનનિનો જે કુદરતી શ્વાસા** છે તેને સશમ્ વેદ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન: .. કે સોહમ્ ધ્વનિ કોને કહેવાય?

ઉત્તર:..

ઉર્ધ્વ પ્રણવ સોહી શ્વસમ છે , અધોઅર્ધ ચૌ વેદ;
અધોઅર્ધમાં સૌ રહ્યાં , સુક્ષ્મ વેદ બીચ ભેદ. .. ૨૧

આ સાખીના અર્થમાં કહ્યું છે કે ચતુર વેદની હદ તે **અધોઅર્ધ(નાભી થી બ્રહ્મરંદ્ર સુધી)**ના પ્રણવમાં જ છે. તે વિષેનું સ્પષ્ટીકરણ આગળ આવી ગયેલું છે . અને **ઉર્ધ્વ પ્રણવ** તે **સૂક્ષ્મવેદ**ની ગતિનો છે. કારણ કે ઉર્ધ્વ પ્રણવથી સોહમ ધ્વનિનો ઉચ્ચાર અનાહત સહેજા સહજ કુદરતી રીતે થાય છે , અને તે કૈવલવંશ નિજ અંશને નિવેદન સમર્પિત થઈને અંશના આત્મ બળથી વૈરાટ બ્રહ્માંડના **મહદ્ પ્રણવ**માં ગતિ કરીને **સોહમ્ પદ** **કૈવલ**માં અર્પણ થાય છે.

પ્રશ્ન:..કે આ વાત તો તમે ઘણી આશ્ચર્યકારક કરી કારણ કે આપણું અલ્પ જેવું આ સ્થૂલ શરીર , તે મધ્યેથી પ્રણવ ઉત્પન્ન થયો તે વૈરાટ બ્રહ્માંડનાં સઘળાં તત્વો ભેદીને વળી મહ્દ પ્રણવમાં ગતિ કરીને ઉર્ધ્વ પ્રણવ તે **કૈવલ**માં અર્પણ થાય છે ,એવું શંકા ભરેલું તમારૂ કહેવું તે કેમ સંભવે ?

ઉત્તર: .. ભાઈ ! જે પ્રણવ ધ્વનિ ઉઠે છે તે માત્ર આ શરીરમાંથી જ ઉઠે છે તેમ નથી. એ તો બ્રહ્માંડભરમાં સભર ભરેલો છે. પણ તે આપણા સ્થૂલ શરીરમાં પ્રેરક થયો એટલે શરીરનાં સાત કમળ ચક્રમાં બંધાઈને અધોઅર્ધ અને ઉર્ધ્વ ગતિવાળો થઈ રહ્યો છે પણ તેને બહિરના એટલે વૈરાટના **મહદ્ પ્રણવ**ની સાથે ટેલિગ્રાફના તંત્રના દ્રષ્ટાંતે સંબંધ જોડયેલો છે. એ એની મુખ્ય જીવન સમૃધ્ધિ તો ઉર્ધ્વ ગતિના સોહમ્ પ્રણવમાં જ રહેલી છે અને એને આધારે જ આ સ્થુલની જીવન દોરી તો હર્દમ શ્વાસોને જ માનવા જેવી છે અને એ દોરી **આત્મ અંશની ૐ(ઑમ) કાર વૃત્તિ**થી સઘળા શરીરમાં પ્રેરી રહેલી છે.

પ્રશ્ન: .. કે ઉર્ધ્વ ગતિના સોહમ્ પ્રણવમાંથી જીવન સમૃધ્ધિ તે આ સ્થૂલ શરીરમાં કેવી રીતે પ્રેરે છે ? તે કહોને ?

૫૬

ઉત્તર:

સોહમ્ અરસથી અમૃત ધારા ઝરે પ્રણવને દ્વાર ,
નિરંતર ઝરે પ્રણવને દ્વાર;
રોમ રોમ સજીવન તત્વ તંતુનો તાર ,
નિરંતર તત્ત્વ તંતુનો તાર.

અનહદ વેગો ધમ ધમી રે ઉઠે શ્વાસા હર્દમી રે.
કોઈ થાઓ ગગનના ગમિ રે મન ઇંદ્રિ પ્રાણને દમી રે ૨૨.

અર્થ : **"સો' એટલે તે કૈવલ પરમાત્માને 'અહમ્' એટલે હું તેમનો અંશ આત્મા**. એ બેન્નેના સલંગ એક સૂત્રથી વચમા પ્રણવ દ્વારાએ ઉતરતુ અમૃત , તે ૐ(ઑમ) કાર પ્રણવની દ્વારાએ રોમેરોમમાં ઉતરીને સર્વ તત્ત્વોનો તંત્ર સજીવન રહીને અપાર વેગથી હદમ શ્વાસોશ્વાસ ઊઠયા કરે છે.

પ્રશ્ન: .. કે સોહમ્ પ્રણવમાંથી અમૃત ઝરે છે , એ તમે કહ્યું ખરૂં; પણ એ વિશેની લક્ષણા એકદમ લક્ષમાં આવી શક્તી નથી , માટે એ હકીકત ફરીથી કહેજો .

ઉત્તર:

સાખી

ઉર્ધ્વથકી અમીરસ ઝરે , સોહમ્ અંશથી પાસ ,
અધોઅર્ધમાં વિચરત પ્રણવો હંગ પ્રકાશ .. ૨૩

અર્થઃ ..સોહમ એટલે **કૈવલ** પરમાત્મામાંથી અમૃત ઉતરીને એકસૂત્ર તારે રહેલા અંશની મારફતે તે અમૃત ઉર્ધ્વ પ્રણવે ઉતર્યું; તેથી **અધોઅર્ધ** એટલે ઉલટસુલટ પ્રણવ ચાલી રહ્યો છે.

પ્રશ્ન:કે આ તમારા કહેવા પ્રમાણે હવે આખા બ્રહ્માંડના શરીરોનો નિયમ જે સજીવન રહેલુ તે , ઉલટસુલટના પ્રણવ તાર વડે જ હવે ચાલતો દેખીએ છીએ.

ઉત્તર: .. કે હા ભાઇ , વળી કહ્યું છે કે :

ૐ(ઓમ) કાર આ પિંડમાં ,સોહમ બ્રહ્માંડે તાર;
ઉભયેના અનુસુતથી , સચેત હોય સંસાર. .. ૨૪

અર્થ : આ પિંડના ૐ(ઓમ) કાર વડે અને બ્રહ્માંડના સોહમ તાર વડે એક્તાર થઈને આખા સંસારનાં તનુઓ સચેત રહે છે.

પ્રશ્ન: ..કે આ શરીરનાં તત્ત્વો સચેત કરનારને ઉર્ધ્વ પ્રણવ છે. એ જ પંચમો વેદ છે ? ને તે ચતુર્વેદની ઉપર રહેલો છે એવું તમારૂં કહેવું છે ખરૂં ને ?

ઉત્તર: .. હા , ભાઈ.

સાખી

નિગમ ચતુરની ઉપરે , વેદ પંચમો જેહ;
અ , ઉ , મકરાતિત છે , સોહમ્ ધ્વનિનો તેહ. .. ૨૫
ઉર્ધ્વપ્રણવની આખરે , સૂક્ષ્મ વેદનું સ્થાન;
વર્ણવાય નહિ તે વાણીએ , ચતુરવેદ સમાન. .. ૨૬

જે પંચમ વેદ છે તેની ગતિ ચતુર્વેદની ઉપર છે , અને તે એવી રીતે છે કે અકાર ,ઉકાર ને મકારની ઉપર સોહમ્ ધ્વનિના ટંકારવાળો છે. માટે ઉર્ધ્વ પ્રણવ જે સોહમ્કાર , તેની ઉપર છેવટે સૂક્ષ્મવેદનું સ્થાન છે , અને એ ચાર વાણીથી પર છે. માટે એ સંજ્ઞાએ કરીને સમજાય છે.

પ્રશ્ન: ..એ બધું ખરૂં; પણ એને સમજવા સારૂ કેવા પ્રકારની સંજ્ઞા ? સંજ્ઞા કરીને કહેવા જેવુ કંઈપણ હશે કે નહિ ?

દમ વિના શમ્ સશમ છે , નિગમ ચતુરનું સ્થાન;
ઉદયે અસ્ત શૂન્ય ધુનમાં , સાગર લુણ સમાન. .. ૨૭

અર્થ : **સશમ્ વેદ છે તે સદાકાળ સમી રહેલો** છે , અને તે ચતુર્વેદને ઉત્પન થવાનું મૂળ સ્થાન છે , તેમ ચતુર્વેદને પાછું સમવાનું તે પણ એજ સ્થાન છે. કોની જેમ કે , સમુદ્રના પાણીનુ મીઠું અથવા લૂણ બને છે. અને તે મીઠાનુ રુપાંતર પાણીમાં જ થાય છે. તેવી રીતે ચતુર્વેદને ઉદય થવાનું કે , અસ્ત પામવાનું સ્થાન શ્વસમવેદ છે. તે શ્વસમવેદમાં સમેલી ચતુર્વેદની સર્વ શક્તિ તે શૂન્યમાં સમી જાય છે. એ પ્રમાણે વેદોત્પત્તિની સંજ્ઞા કરીને કહી , તે ઉપરના દ્રષ્ટાંત સિધ્ધાંથી સમજી લેવી. વળી વિશેષ કહ્યું છે કે :

સાખી

ઉપજ્યું ત્યાં ફરે અર્પવા , પરા વાણી વેદાન્ત ,
પરા થકી વિષયે પરો , સશમ્ વેદ ઉપરાંત. .. ૨૮

અર્થ : કે પરાવાણીની આધ લઈને ઉત્પન્ન થયેલા ચતુર્વેદની સમૃધ્દ્ધિને , તથા ચતુર્વેદના સિધ્ધાંત પ્રમાણે પાછું શમવાનું સ્થાન તે પરા વાણી છે , અને એવી પરાવાણીને શમવા માટે તો પરાથકી પર તેને **પરાત્પરવાણી** કહે છે. અને પરાત્પરવાણી તે શ્વસમવેદની વાણી છે , તેમાં સર્વ સિધ્ધાન્તનું સમન છે. અને તે વિષય સર્વથકી ઉપરાંત છે , એટલે ચતુર્વેદના અહંબ્રહ્મ સિધ્ધાન્તથી પણ ઉપરાંત છે. વળી કહ્યું છે કે :

સાખી

સશમ્વેદ સાગરતણી , લહેરી ચતુર નિગમ;
સપ્ત ચક્રમાં પ્રસરી , વહે અક્ષરમાં દમ. .. ૨૯

અર્થ : શ્વસમ વેદ તે સાગરરૂપે છે. ને ચતુર્વેદ તે એની લહેરી છે. તે ચતુર્વેદરૂપી લહેરીનો વિસ્તાર થાય ત્યારે સાત કમળચકમાં પ્રવેશ કરીને અક્ષરોના ઉચ્ચાર દ્વારાએ દમનું વહન થાય છે.

સાખી

વિખરાતું આ વિશ્વ સહુ , વહીને શ્વાસોશ્વાસ;
બાળકૃષ્ણ ગમ સશમ વિણ , રહ્યો ઇતર અધ્યાસ. ..૩૦

અર્થ : જેમ જેમ દમનું વહન કરે , તેમ તેમ શ્વસારુપી સમૃધ્ધી કમી થઇને આ વિશ્વરૂપ દેહનો નાશ થાય છે. એ બધું કારણ એ જ કે શ્વસમવેદની ગમગતિને જાણી શકતા નથી. માટે આ તરફના અધ્યાસે કરી ગધ પધાદિક ઉચ્ચારો કરીને , શ્વસમવેદના સ્વરૂપમાં કોઈએ સમાયું નથી , અને જયાં ત્યાંના અધ્યાસમાં જીવો વળગી રહીને , આ તરફના ખાતામાં જ તન મનને પ્રાણ અર્પણ કરી દે છે.

26) શ્વસમવેદમાં લાભ અને નુક્શાન

પ્રશ્ન:.. કે તમે સશમવેદમાં શમવાનું કહ્યું , તે પ્રમાણે શમવાથી દરેકને કયો લાભ મળવાનો ? અને એ પ્રમાણે જો , ના શમે તો તેમને નુકશાન કેટલું ?

ઉત્તર: ..વેદીયાભાઈ ? તેનો ઉત્તર, તમારા દ્વારા એ જ આપું , તે પ્રમાણે સમજીને વિદિત થશો કે તમે ચતુર્વેદના ઘનપાઠી છો. અર્થાત્ વેદજ્ઞ છો વેદને સંપૂર્ણ જાણો છો , અને હમેશાં પારાયણ કર્યા જાઓ છો , પણ **વેદનું મૂળ સિધ્ધાન્ત જે આત્મજ્ઞાન** , તે આત્મ સ્વરૂપાકાર થવાની શ્રેણી કે રહેણી તમને પ્રાપ્ત થઈ છે ? જ્યાં સુધી એ સિદ્ધ નથી , ત્યાં સુધી તમારો વાક્યાતુરી પુરુષાર્થ તે પરોક્ષ દાવાનો જ કહેવાય છે. માટે **સુક્ષ્મવેદના નિયમ પ્રમાણે શમવાથી આત્મ સ્વરૂપ નિજ અંશની સાથે એકતા થવાય છે** , અને ના શમનાર તે વાક્યાતુરીથી આ તરફના સગુણ પક્ષમાં કે નિર્ગુણ પક્ષમાં પરોક્ષ દાવે ભક્તિમાર્ગ શોભાવે ખરા પણ એમના **અંતરમાં વિયોગ અખંડ રહેવાનો** , અને સુક્ષ્મવેદના નિયમે વર્તનાર તે સ્વરૂપાકાર સમૃધ્ધિના માલિક થવાનું સ્વાનુભવાનંદી થાય છે એ વિષે

સાખી

સુક્ષ્મવેદ ધુન એૈક્યતા , સ્વરૂપો હંગ મિલય ,
વૈખરી આદ્ય મુખ વાણીએ , સગુણી જાપ જપાય. ..૩૧

અર્થ : આ સાખીમાં કહ્યા પ્રમાણે સ્વરૂપાકાર થવાય છે , અને ચારવેદના મુખ પારાયણથી ઉચ્ચાર કરેલો જાપ તે તો આ તરફના સગુણી સંસારથી તે સગુણ દેવલોક પર્યંત જપેલો જાપ પહોંચે છે .

પ્રશ્ન: ..કે એ તો સમજાયું કે ચતુર્વેદથી પહેલો અનાદિ વેદ શ્વસમવેદ છે અને તે ઉર્ધ્વમુખી છે , તેથી કૈવલકર્તા પર્યંતને આત્માની દ્વારાએ પોતાનો ધ્વનિ પહોંચે છે એમ ખરુંને ?

ઉત્તર: ..હા ભાઈ , એ વિશે .

સાખી

સશમવેદ આદ્યોદય , સતંત કૈવલ જાણ ,
ઘટ પ્રત્યે ગતિએ જુઓ , ખોલી અનુભવ ખાણ. ..૩૨

અર્થઃ .. ઉપર પ્રમાણે સાચું ન માનો તો , પોતાના અંતરમાં અનુભવથી ગતિયાર થાઓ , એટલે જેવું છે તેવું સિધ્દ્ થશે.

27) પંચમ વેદનાં મહાવાક્ય અને શાખા

પ્રશ્નઃ .. કે તમે ચતુર્વેદની ઉપર પાંચમા વેદનું પ્રતિપાદન તો કર્યું , પણ હવે પુછુ છુ કે પંચમવેદનાં મહાવાક્ય ક્યાં કયાં છે ? એની શાખા કઈ ?
ઉત્તરઃ .. કે **આદ્ય , સક્ત , સ્વરાજ્ય , કરૂણેશ અને કૈવલ** એ પંચ મહાવાક્ય છે અને **ચૈતન્ય** એની શાખા છે.

28) બન્ને પ્રણવની હદ

પ્રશ્ન: .. કે ૐ(ઑમ)કાર છે તે આ શરીરમાં રમી રહેલો છે. અને સોહંકાર તે વૈરાટ બ્રહ્માંડમાં રમી રહેલો છે. પણ ૐ(ઑમ)કારની હદ કયા સ્થળે પુરી થઈ , અને સોહંકારની હદ ક્યાંથી લાગુ થાય છે? અને દરેકના અધિષ્ઠાતા કોણ છે ? ને તે કોની સાથે એક્તા કરી રહ્યા છે! એ વિશે સ્પષ્ટ કહો.

ઉત્તર: .. **ૐ(ઑમ)કારની હદ બ્રહ્મરંદ્ર સ્થાને** પુરી થાય છે , એટલે જે ઠેકાણે **મકાર ધ્વનિ** સમાય જાય અને શમે છે , તે ઠેકાણે ૐ(ઑમ)કારની હદ પુરી થઈને નિરંજન જયોતીમાં એક થઇ એકતા થઈ રહે છે. અને ત્યાંથી ઉર્ધ્વ ગતિનો સોહમ્ પ્રણવ , તે **બ્રહ્મરંદ્ર સ્થાનથી દ્વાદશ અંગુલની હદમાં આત્મ અંશને અર્પણ** થાય છે. અને અંશ છે તે અંશી પદ **કૈવલ**માં સન્મુખતા મેળવીને આકર્ષણ કરી રહેલો છે. એ પ્રમાણે અન્યોન્ય એકતારૂપે આ પિંડનું તથા વૈરાટનું સચેતન પણું છે. અને એકએકના આકર્ષણથી એકબીજાની સાથે સંબંધ જોડાઈ રહ્યો છે. તેથી અંશને નિવેદન થયેલો સોહમ્ ધ્વાનિ તે અંશીપદ **કૈવલ**ને પહોચે છે.

પ્રશ્ન: .. કે જ્યારે સોહમ્ ધ્વનિ અંશને અર્પણ થાય ત્યારે તે ધ્વનિ અંશીપદ **કૈવલ** પરમાત્માને પહોંચે એ કેવા નિયમથી ? તે પ્રત્યક્ષ માન્ય કરવા જેવું પ્રમાણ કહો જો?

ઉત્તર: .. કે વેદીયાભાઈ? અંશને અર્પણ થયેલો સોહમ્ ધ્વનિ તે અંશીપદ **કૈવલ**ને કેવા નિયમથી પહોંચતો હશે ? પણ એ નિયમ તો કુદરતી છે. કેવી રીતે કે ,

સાખી

પુરૂષ વિર્ય પત્નિ ગ્રહે , એ દંપતિનું કામ ,
કુદરતથી કાયા બને , અવયવો સર્વ તમામ. .. ૩૩

અર્થ .. સ્ત્રી છે , તે પુરૂષના સંયોગથી માત્ર પુરૂષનું વિર્ય ગ્રહણ કરે છે બાકીનું કામ જે પુત્રના શરીરના અવયવો તે કંઈ સ્ત્રીને કે પુરૂષને ગોઠવવા

પડતા નથી, એ તો વિર્ય દ્વારા એ બાળકના શરીરની રચના સર્વે કુદરતથી જ્યાં જેવી જોઇએ. ત્યાં તેવી આવીને ગોઠવાય છે. તેવી રીતે ઉર્ધ્વ પ્રદેશી **કૈવલ**પદની સાથે આકર્ષણ જોડનાર અંશની દ્વારાએ અંશીપદ **કૈવલ**માં અર્પણ થાય છે. માટે જેને જેની સાથે આકર્ષણ છે, તે પોતાના અધિષ્ઠાતા ઈષ્ટને અર્પણ કરે છે એમાં સંશય નથી. એ વિષે કહ્યું છે કે –

જેની વાસના તેમાં સમાશે બ્રહ્માડ તંતુ સદાય .. ૩૪

અર્થ : માટે જેનો ઉદય જે તત્વમાંથી થયેલો છે , તો કલ્પાંતે , તે તત્વમાં જઈને જ સમાવાનો છે માત્ર કરવાનું કર્તવ્ય એ જ કે અન્ય વાસના તોડીને પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં તલ્લીન થવુ જોઇએ. એ બાબતમાં પ્રમાદ છોડીને ઉર્ધ્વમુખી થવાની જરૂર છે. કોની જેમ..

પદની ચોપાઇ

બાંધી નિશાન ઉર્ધ્વ દેશમાં રે , ભર્યો વેગ ૐ(ઓમ)કાર રે
સોહમ્ સોહમ્ ધ્વનિયે ચઢી , શમ્યો સ્વરૂપાકાર રે.. ૩૫

આ પ્રમાણે કરવામાં બીલકુલ પ્રપંચ કે પ્રમાદ નભશે નહિ.

29) આદિ અનાદિ કાળથી સોહમ્ અર્થ

પ્રશ્ન: .. કે દરેક ઠેકાણે તમે સોહમ્ શબ્દ વાપર્યા છે તો એ સોહમ્નો તમે ખરી રીતે અર્થ શો કરો છો ?

ઉત્તર: .. કે , સો , એટલે તે , અને અહમ્ , એટલે હું , એ બેઉની સંજ્ઞા કરનાર સોહમ્ શબ્દ છે.

પ્રશ્ન: ..કે સોહમ્ શબ્દનો અર્થ તો એવી રીતે થતો નથી , સર્વે વિદ્વાન વ્યાકરણીઓ સોહમ્નો અર્થ એવો કરે છે કે સોહમ્ એટલે 'તે' , 'તે' હું "ને' હું 'તે' તે જ છું એ પ્રમાણે કરે છે.

ઉત્તર: .. કે વેદીયાભાઈ ! તમારા કહેવા પ્રમાણે સોહમ્ વાક્યનો અર્થ થતો હોય તો એવા અર્થથી આગળના સિદ્ધાંતને બાધ ,લાગે છે.

પ્રશ્ન: .. સર્વે વિદ્વાનો આદિ અનાદિ કાળથી સોહમ્ અર્થ અમારા કહેવા પ્રમાણે જ કરે છે. તેમણે તો એવા અર્થથી કોઇએ બાધ ગણ્યો નથી અને તમે જે બાધ લાગે છે તેવું કહો છો તે વળી કેવી રીતે?
ઉત્તર: સોહમ્ વાક્યનો અર્થ ફરીથી કહું તે સાંભળો કે જેથી કરી તમારે સાચું જ માનવું પડશે.

સાખી

સોહમ્ અર્થ સિધ્ધાંતે ફેર ,
હું તે , તે , હું અર્થથી , નહિ સિધ્ધાંત ન વેર. ..૩૬

અર્થ :જે "***સોહમ્ હંસ***" એ વાક્ય છે , એ શબ્દ ઘણો જ ભેદ ભરેલો છે. દરેક વાક્યના અર્થનો નિયમ એવો છે કે સિધ્ધાંત પ્રમાણે અર્થ થઈ શકે છે અને એ નિયમ પુરાતની છે માટે સિધ્ધાંતને બાધ લાગે નહિ તેવા નિયમથી અર્થ થાય છે , તે સાંભળો. પણ હું તે , તે ને તે , તે હું એવા અર્થ સિધ્ધાંતથી નિરાકરણ થતું નથી માટે તે વિષે

સાખી

તે , તે હું , હું , તે જ છું , એમ સિધ્ધાન્તે હોય;
તો તે પદની યોજના , ન કરે જ્ઞાની કોય. ૩૭

અર્થ : હવે જુઓ. ઉપર પ્રમાણે સોહમ્ નો અર્થ થતો હોય , તો પછી જ્ઞાનિ પુરૂષોને તે પદની યોજના કે ચાહના કરવાનું કારણ શું? પછી તે પદની ઈચ્છા કરવાનું કંઈ પણ રહ્યુ નહિ. અર્થાત્ હું માં સમાસ થતો હોય તો તે પદની જરૂર ક્યાં?

પ્રશ્ન: .. જે ***સોહમ્ હંસ:*** વાક્ય છે , તે તો વેદનું વાક્ય છે , અને વેદજ્ઞ મહાપુરૂષો ઉપર પ્રમાણે **સોહમ્ હંસઃ** નો અર્થ કરે છે. અને કદાપિ એ વાકય ખોટું હોય તો, તે વેદ સોહમ્ એવો ઉચ્ચાર કેમ કરે?
ઉત્તર: .. કે વેદીયાભાઈ !સિધ્ધાન્તે જોતાં તો વેદનું બોલવું ખોટું નથી. અમારા સિધ્ધાંતને અનુસરીને વેદ તો બોલેલ છે , પણ એના અર્થ કરનાર

વ્યાકરણીઓએ સિધ્ધાંત તથા અર્થ , એ બન્ને બદલી નાંખ્યા છે. જે સિદ્ધાન્ત સિદ્ધ ક્યુ છે , તેજ સિદ્ધાંતમાં તેનો અર્થ સમાસ કર્યો છે. પણ એ સિદ્ધાન્તને અર્થ એ પ્રમાણે નથી.

સાખી

હું તે , તે હું , શું કહો , સિદ્ધાન્તે બહુ ભેદ ;
તે હું , ઉભયે સ્થાપવા , સંજ્ઞા કરતા વેદ. .. ૩૮

અર્થ .. વેદ જે કહેલું છે તે એટલા માટે કે **તે** અને **હું** , એ બેન્નેનું સ્થાપન કરવા સારૂ "***સોહમ્ હંસ:***" શબ્દથી સંજ્ઞા કરીને વેદ કહે છે.

પ્રશ્ન: ..કે તે ,એટલે શું ? અને હું ,એટલે શું ?

ઉત્તર: .. કે સાખી

તે કૈવલ કીરતાર છે , હું કૈવલનો અંશ ;
હુ ને તે ની મધ્યેનો , કરો ભ્રમ વિધ્વંસ. .. ૩૯

અર્થ .. વેદીયાભાઈ ! સાંભળો , કે તે એટલે કૈવલ પરમાત્માને કહ્યા છે , અને હું એટલે આત્મ નિજઅંશને કહેલા છે. માટે હુ , અને તે , એ બેન્નેની મધ્યે રહેલા ભ્રમ તે દૂર કરવો.

સાખી

આરોહ અવરોહ પ્રાણથી , *સોહમ્ હંસ:* જાપ ;
અંશ અંશીના તંતથી , પ્રણવ સચેતન વ્યાપ. .. ૪૦

અર્થ – આત્મા અને પરમાત્માની એક્તાયે કરી પ્રણવ સચેતન થઈ રહે છે , અને એ પ્રણવની ગતિ ઉલટ સુલટ થઈને ***સોહમ્ હંસ:*** એ પ્રમાણે અજંપા ધ્વની ઉઠે છે.

30) અંશ અંશીનો સંબંધ મહદ પ્રણવ દ્વારા

પ્રશ્ન:કે એ બેન્નેનો સંબંધ કેવી રીતે જોડાયેલો છે ?

પદ્ય

ઉત્તર: ..

ઇંદુ દીસે અંબુ વિષે ચંદ્ર તો આકાશે ,
પ્રકાશીક પિંડનો હું શ્રી હરિ સત્તાસે ,

જેમ બિંદુ ભળ્યુ સીંધુમાં હું આત્મ હરિતાસે .. ૪૧

અર્થ ..જેમ ચંદ્રમાં આકાશમાં રહેલો છે.અને નીચે પાત્રમાં પ્રકાશ કરનાર તેનું પ્રતિબિંબરૂપે ચંદ્રમા પાણીમા દેખાય છે. તેમ આ પિંડરૂપી પાત્રમાં પ્રકાશ કરનાર આત્મા છે , પણ તે મહદ્ શૂન્યમાં રહેલા કૈવલ પરમાત્માની શક્તિએ કરીને , આત્મા પ્રકાશક કહેવાય છે , અને આ પિંડમાં જણાય છે.

પ્રશ્ન: ..કે તમે ઉપર પદ્યમાં કહ્યું કે , "પ્રકાશક પિંડનો હું શ્રી હરિ સત્તાસે ," એવું કહો છો તો , આ પિંડમાં પ્રકાશ કરનાર **આત્માને ના કહીયે** ને કૈવલ પરમાત્મા એ જ પ્રકાશ કરનાર છે , એમ કહેતાં શું બાધ લાગે ?

ઉત્તર: .. કે વેદીયાભાઈ ? એવું અઘટીત કહીએ કેમ ? જેવું હોય તેવું જ કહેવું , જેને અનુભવ સહિત કહેવું છે , તે ખોટુ કહેવાય જ નહીં.

પ્રશ્ન:કે તમે અનુભવસહિત કહ્યું. તેની સાબીતી શી ?

ઉત્તર: .. કે એ તમારૂ પૂછવું સત્ય છે. તો તે તમને પ્રત્યક્ષ સાબીત કરી બતાવું , તેનો ન્યાય કરી તપાસો.

પદ્ય

આત્મ વિના મહાત્મ નહી દેહનું મનાશે
સંકલ્પીનો કલ્પ અંતે ઉદયમાં સમાશે ,
જેમ બિદુ ભળ્યું સીધુમાં. ૪૨

અર્થ .. હવે આ પદ્ય ઉપર ધ્યાન રાખીને વિચારો કે આ શરીરમાં પ્રકાશ કરતા કૈવલ પરમાત્માને કહીયે , ને આત્માને બાદ કરીયે તો , જયારે આત્માની અસાક્ષી થાય છે , એટલે આ શરીર પરથી આત્માનું ઉત્થાપન થયા પછી, કોઈનું શરીર સચેત રહેતાં જોયું નહિ. માટે આત્માથી જ સચેતન રહે છે , એવું જાણવુ.

પ્રશ્ન:કે જયારે શરીરને સચેત કરનાર તો આત્મ અંશ છે તો કૈવલ કર્તાની શક્તિ શું કામ કરે છે ? અને તે કોને પ્રકાશે છે?

ઉત્તર: કે વેદીયાભાઈ ! કૈવલ કર્તાની શક્તિ શું કામ કરે છે? અને તે કોને પ્રકાશે છે ? એવો તમારો પ્રશ્ન છે તો તે વિષે કહુ સાંભળો.

સાખી

કૈવલ સર્વ પ્રકાશક , અંશ પ્રકાશે દેહ;
ઉભયેના અનુસુતથી સચેત સઘળું તેહ. – ૪૩

અર્થ ..કૈવલ કર્તા છે તે પોતાની ઈચ્છા શક્તિ વડે રજતજની આધ લઈ આખા બ્રહ્માંડની સર્વ વિભૂતિના પ્રથમ ઉત્પન કર્તા છે. અને પોતાની ખટવૃત્તિ મધ્યેની અંશપ્રેરક વૃત્તિથી ઉપજેલા જે અંશ , તે અંશ અણુ અણુની આધ આખા શરીરનાં સર્વ તત્ત્વોને સચેત કરનાર છે. એ પ્રમાણે આપનું આપ જે નિજ અંશ સ્વરૂપ , તે અંશીપદ કૈવલની સાથે એકતાપણે રહીને આખા શરીરને સચેત કરે છે.

વળી અંશીપદમાં એટલે કૈવલ કર્તામાં મુક્ત થવા સારુ આપનું આપ જે નિજ અંશ સ્વરૂપ તે જ્ઞાન કળાએ કૈવલ કર્તાની સાથે પ્રેમ જોડે ત્યારે જ કૈવલમાં મુક્ત થાય છે.

પ્રશ્ન: **કે કૈવલ પદ છે તે સર્વે આત્મ અંશોને શિર મહદ્ પદ છે ખરું , પણ અંશ છે તે કૈવલમાં ભળશે ? કે કૈવલ તે અંશમાં ભળશે ? વળી કૈવલ પદ છે તે સર્વે અંશનું નિવાસી પદ છે. એવું માત્ર સમજીને જ રહેવા જેવું કૈવલમાં મુક્ત થવા માટે કંઈ કર્તવ્ય કરવું પડતું હશે ?**

ઉત્તર: કે **કંઈ ના કરવું પડે તે તો અહં બ્રહ્માસ્મિ વાળાઓનું નિર્વિકલ્પ બ્રહ્મજ્ઞાન કહેવાય છે.** એટલે અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરીને માત્ર પોતાની વૃત્તિ પોતાનામા શમે એટલે સર્વે કાર્ય સિધ્દ થયું માને છે. અને કૈવલ પરમાત્માનાં પરમ સિધ્ધાંતમાં શમવા માટે જે ક્રિયા કરવાની છે. તે કેવી રીતે કે ,

સાખી

સરીતા સીંધુમાં મળે , તેવો હમ્ સો ન્યાય ;
તે પદ નહિ હું માં ભળે , દેખો દિર્ઘ કળાય. ..૪૪

અર્થ .. જેવી રીતે સમુદ્રમાં ભળવા માટે નદીઓ પોતાનો વહન વેગ હંમેશાં સમુદ્રના તરફનો રાખી રહે છે. તેવી રીતે હરદમ સોહમ્ પ્રણવનો ઉર્ધ્વ પ્રદેશી વેગ હમ્ , એટલે હું અંશ , અને સો એટલે તે , તે કૈવલમાં મલે છે.

અર્થાત્ .. તે પદ કૈવલનું છે , તે, હું , માં એટલે અંશમાં ભળશે નહિ. પણ અંશ છે તે સર્વ ઉપાધીરૂપ તત્ત્વોથી મુક્ત છે , માટે મહદ્ પદ કૈવલ માં લીન થાય છે , તે માટે સરીતારૂપી અંશનો વેગ હરદમ કૈવલમાં ઉર્ધ્વ પ્રદેશી પ્રણવ વડે ઉજાગૃત રાખવો જોઈએ છીએ. અને સરીતા તથા સમુદ્રના ન્યાયને લાગુ પડે તેવી દીર્ઘ કળા જે જ્ઞાનની જોઈ લેવા જરૂર છે.

પ્રશ્ન:કે ઉર્ધ્વ પ્રદેશે સો હમ્ પ્રણવનો વેગ રાખવાથી કૈવલમાં અંશ ભળે છે , તે કેવા ન્યાયથી ?
ઉત્તર: કે વેદીયાભાઈ ! એ શંકાનો વિષય આગળ આવી ગયો છે , ને તેનું સમાધાન પણ સંક્ષેપે કરેલું છે. છતાં તમને શંકા થાય છે તો પુન: તમારા પ્રશ્નનો ઉત્તર કહું તે સાંભળો દ્રષ્ટાંત.

સાખી

પુરૂષ વિર્ય પત્નિ ગ્રહે , એ દંપતિનું કામ
કુદરતથી કાયા બને , અવયવો સર્વ તમામ. .. ૪૧

અર્થ ..આ જગતમાં જે જે કાર્યો બને છે તે સર્વે આત્માથી તથા પરમાત્માના યોગે કરીને બને છે. એવો ન્યાય કૈવલ કર્તાએ આદ્યથી પોતે કરી મુકેલો છે. માટે એને કુદરત કહેવાય છે. અને એ જ કુદરતથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સર્વ કાર્ય બન્યા જાય છે , તેના દ્રષ્ટાંત વિષે ઉપર સાખી કહેલી છે , તેનો અર્થ એ જ છે કે સ્ત્રી તથા પુરુષને પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનો સંકલ્પ થાય ત્યારે પુરૂષનું વિર્ય બિંદુ તે , સ્ત્રી પોતાની યોનિમાં ધારણ કરવા જેટલો જ પ્રયત્ન કરે છે , અને બાકીનું કાર્ય જે ઉત્પન્ન થનાર બાળકના શરીરના અવયવોની ગોઠવણ કરવાની યુક્તિ તે સ્ત્રીને કે પુરૂષને કરવી પડતી નથી. એ ગોઠવણ તો ઈશ્વરી કુદરત દ્વારા જ થાય છે. તેવી રીતે બીજું દ્રષ્ટાંત

સાખી

અમર કોશનું ઘાસ ખાય , મૃગ મદ મૃગમાં થાય
અમર કોશની ધુમ્ર તે , કસ્તુરી પર જાય .. ૪૦

અર્થ .. જે કસ્તુરીયો મૃગ હોય છે તે અમર કોશ નામનું ઘાસ ખાય છે , તો તેના સત્વથી મૃગના શરીરમાં કસ્તુરી બને છે. હવે જુઓ કે અદ્રશ્ય રહેલી કસ્તુરીને શોધી કાઢવી હોય તો અમર કોશના ઘાસને અગ્નિમાં બાળીયે તો તેની ધૂમ્ર જયાં કસ્તુરી હોય ત્યાં જઇને સ્થંભે છે. એ કારણ તે પુરાતની સંબંધનું છે. માટે અમર કોશથી બનેલી કસ્તુરીને અમર કોશના ઘાસની ધુણી શોધી કાઢે છે , તે પ્રમાણે.

સાખી

તેમ ધુન ૐ(ઑમ) કારની , શમે સોહમની માંહાંય
પ્રાદુર્ભાવે જઈ મળે , અંશ અંશી છે ત્યાંય. .. ૪૭
તત્વ તત્વથી ઉદ્‌ભવ્યાં , શમે તત્વ તે સ્થાન
ઉર્ધ્વ ગતિ આરાધના , કોહમ્ કર્તા જ્ઞાન. .. ૪૮

અર્થ ..તે દ્રષ્ટાંતે ૐ(ઑમ)કાર ધ્વનિ તે **સોહમ** માંથી ઉપજેલો છે . માટે પાદુર્ભાવ તેમાં જ થશે. તેવી રીતે જે તત્વો જે માંથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે , તે તેમાં જ શમાય છે , માટે અંશ છે તે અંશીમાં જ શમવાનો છે. અંશને અંશી પદમાં રાખનાર માટે **કોહમ્ કર્તાનું જ્ઞાન યથાર્થ થવું જોઈએ**.
કોહમ્ કર્તા એટલે હું કોણ , ને મારા કર્તા તે કોણ છે ? તે વિષે અજ્ઞાનતા દુર કરીને ઉર્ધ્વ ગતિએ અંશીમાં અંશને સમાય જાય એ જ સિદ્ધાન્ત સિધ્દ ન્યાય છે.

પ્રશ્ન: કે સોહમ્ શબ્દનો અર્થ , તમે સર્વ વ્યાકરણીયોથી ઉલટો કર્યો હતો , પણ સિધ્દાન્તમાં તો ન્યાય સહિત અને મહા ઉત્કૃષ્ટ સત્ય માનવા જેવો છે. કારણ કે , તમારા કરેલા અર્થમાં આત્મા તથા પરમાત્માનું પ્રતિપાદન કરીને ઉભયની એક્યતા કરવાનું કહ્યું , તે સઘળું ન્યાય જોતાં યથાર્થ છે. અને આ સિધ્દાંત શ્રવણ કરતાં દરેક મુમુક્ષુની વૃત્તિ ઉર્ધ્વ પ્રદેશી થવા જાગૃત રહે છે. અને મહદ્ પદ પરમાત્માની સાથે સનમુખ થઈ સ્વરૂપની એકતા મેળવવા માટે તત્પર થાય તેવી દિવ્ય ગતિ યુક્ત, આ તમારા કરેલા અર્થને હું સત્ય માનું છું.

ઉત્તર: .. કે વેદીયાભાઈ ! સોહમ્ શબ્દનો અર્થ ,તે કંઈ હું મારી કપોળ કલ્પનાથી કે, કહેતા કહેતી વાક્ ચાતુરાઈથી કરી શકતો નથી. એ અર્થના ગતિદાતા સદાકાળ સત્ય વક્તા **પરમગુરૂ શ્રીમંત કરણાસાગર ભગવાન (કુવેરસ્વામી)** – તેમણે પોતાના દિવ્ય અનુભવથી સિધ્ધાન્ત સિધ્ધ કરાવીને અર્થ કરેલા , તે મારા હ્દયમાં તેમની પ્રેરણા સ્મરણ કરી રહેલી છે. એ જ આધારે અમોએ તમારા પ્રત્યે , દ્રષ્ટાંત સિધ્ધાન્તસહ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણોથી અર્થ સાર જણાવ્યો કે , **“સોહમ્ શ્વાસા શ્વસમહી” મા**ત્ર એ વાક્ય ઉપર પંચમ વેદનું નિરૂપણ કરવા પ્રારંભ કર્યો હતો , તે **પરમગુરૂ શ્રીમંત કરણાસાગર ભગવાન (કુવેરસ્વામી)** તે મનોવાનંચ્છિત પૂર્ણ કરશે , તેવી આશા ધારણ કરીને સત્ય વક્તા કરૂણાસાગર ભગવાનશ્રીના જ્ઞાનમાં ગોષ્ઠી સંવાદ ચલાવ્યો હતો , તે તેમની કરૂણાથી રચેલો સંવાદ અહી પૂર્ણ થયો. એવા સર્વજ્ઞ સત્ય વક્તા કરૂણાસાગર ભગવાનશ્રીની પરમ કરૂણા સર્વ પ્રત્યે સબળ હશો , એવી મારી નમ્ર વિનંતીછે.

સત્ય કુવેર સત્ય ઉચ્ચરે , સોહમ્ અર્થ નિદાન
બાલકૃષ્ણ શરણાંગત , ગ્રહી યથાર્થ જ્ઞાન. ૪૯

આ પ્રમાણે સિધ્ધાન્ત સાથે સત્ય ઉચ્ચાર કરવાવાળા માટે કુવેર સ્વામિ , સત કુવેરનો અલંકાર સિધ્ધ થાય છે કે જેથી કરીને પોતે સોહમ્ શબ્દના અર્થનું નિદાન યથાર્થ કર્યું છે , તેવું સત્ય જાણીને બાલકૃષ્ણ કહે છે કે , તેમના સત્ય સિધ્ધાન્તનું જ્ઞાન ગ્રહણ કરીને , સદગુરૂના ચરણ શરણમાં તલ્લિન થાઉ છું.

ઈતિ શ્રી સુક્ષ્મવેદ નિરૂપણ લેખ સંપૂર્ણ.!!

સાખી

સંવત વિક્રમરાયનો , શત ઓગણીસો જાય
તદુપરી ચુંવોતર , સાલ તણી ગણનાય .. ૧
શુક્લ પક્ષ વૈશાખની , એકાદશીનો દીન
મંગળકારી વાર રે , હસ્ત નક્ષત્ર ચિન્હ. .. ૨
સુક્ષ્મ વેદ નિરૂપણ , પૂર્ણ થયું છે આજ
વાંચી સુણી અનુભવો , લેવા અવિગત રાજય .. ૩
નરવેદ સાગર ગુરૂ મમ , ગરીબ નિવાજહી નાથ
બાલકૃષ્ણ ગતિ પોખશે , શ્રીમંત કુવેર સાક્ષાત. – ૪

સદગુરુ ચરણરજ
પૂ. મહંત શ્રી સરજ્યુદાસજી ગુરુ શ્રી મોહનદાસજી